ਵਰਿਆਮ

੩੨ਵਾਂ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ,੨੦੦੬

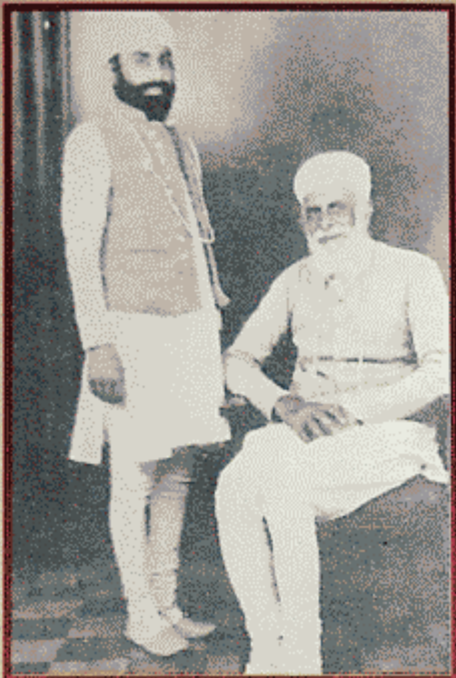

ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ ਕਮਾਲ,
ਚਿੱਟਾ ਬਾਣਾ ਸੋਹੇ ਮਾਲ,
ਵੰਡੇ ਨਾਮ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਹੈ।
ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ,
ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ,
ਸਿਖ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਸਚਿਆਰਾ ਹੈ।
ਉੱਜਲ ਮਸਤਕ ਵਿਸ਼ਾਲ,
ਲਿਵ ਲਗੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ,
ਮਿਲੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਧਾਰਾ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ,
ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਪੂਰਨ ਕਲਾਧਾਰੀ,
ਜਾਣੇ ਜੁਗਤ ਜੋ ਸਾਰੀ,
ਸਭ ਬੰਨੇ ਰਖੇ ਧਿਆਨ ਜੀ।
ਗੁਰੂ ਸੱਚਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲ,
ਗਊ ਰੱਖਿਅਕ ਗੋਪਾਲ,
ਮਾਲੀ ਸੱਚਾ ਬਾਗ਼ਬਾਨ ਜੀ।
ਵਿਸ਼ਵ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ,
ਯੁਧ ਨਾਸ਼, ਪਿਆਰੇ ਅਮਨ,
ਰਖੇ ਸਭ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜੀ।
ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ,
ਤੇਰੀ ਕੀਰਤੀ ਮਹਾਨ ਜੀ।

ਕ.ਸ. ਕਸੇਲ

ਵਾਹ ! ਵਾਹੁ ! ਵਾਹੁ ! ਵਾਹੁ ! ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ।

ਵਰਿਆਮ

ਨਵੰਬਰ-੨੦੦੬
ਜਿਲਦ-੩੨
ਅੰਕ- ੧

ਸੰਪਾਦਕ
ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ'

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ:
ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ
ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ
(ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ)
ਜਲੰਧਰ- ੧੪੪੦੦੧

Office Address:
Monthly WARIAM
Ladowali Road.
Opp. Central Town,
Jalandhar-144001

ਫੋਨ-:੦੧੮੧-੨੨੨੨੫੪੩ Ph. :0181-2222543 (O)
ਘਰ : ੦੧੮੧-੨੪੫੬੨੮੯ 0181-2456289 (R)

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਦਰ

ਇਹ ਅੰਕ	੨੦-੦੦
ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	੨੦੦-੦੦
ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਈ	੮੦੦-੦੦
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ	੨੦੦੦-੦੦
ਵਿਦੇਸ਼ ਲਈ	੩੦ ਪੌਂਡ ਜਾਂ ੪੦ ਡਾਲਰ ਅਮਰੀਕੀ
ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ	(ਸਾਲਾਨਾ)

ਚੈਕ ਡਰਾਫਟ Monthly Wariam ਜਾਂ ਕੇਵਲ Wariam ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ।

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

'ਵਰਿਆਮ' ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ ੩-੧-੭੭ ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੩-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

ਪਾਵਨ ਹਸਤੀ ਗੁਰੂ ਦੀ, ਪਾਰਸ ਸਦ ਸਰੂਪ,
ਚਰਨ-ਕੰਵਲ ਗੁਰੂ ਪਰਸ ਕੇ, ਮਿਲਦੀ ਸੁਝ ਅਨੂਪ।
ਇਹੋ ਕਲਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ, ਇਹੋ ਧਰਮ ਇਨਸਾਨ,
'ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈਂ, ਅਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਣੁ।'

'ਕਸੇਲ'

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦੀ ਗੂੜੀ ਛਾਪ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਛਾਪ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਅਨੁਯਾਈ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਹੈ। ਜੋ ਇਕ ਖਾਸ ਸਰੂਪ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਬੋਲ ਬਾਣੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਬਾਹਰਲੇ ਧਰਮ ਭੇਖ ਜ਼ਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਅਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਵਾਕ ਲੋਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਵਿਚਰਨਾ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਦਰਦ, ਮਨੋਭਾਵ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨੀਚਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਨੀਚ ਬਿਆਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਬੋਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਈਰਖਾ ਦਵੈਸ਼, ਕਲੇਸ਼ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਏਸ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਆਪ ਚਲ ਪਏ ਸੰਸਾਰ ਰਟਣ ਵਾਸਤੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਅੱਜ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਾਂਝ ਦਾ ਸੂਤਰ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ। ਸਾਂਝ ਵਾਸਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ ਅਤੇ ਅਉਗੁਣਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ। ਕਿਹਾ ਫਾਰਮੂਲਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਆਧਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਸਥਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੰਸਥਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਅਮਨ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਧੱਕੇ ਵੀ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਾੜੇ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਕੁਟੀਂਦੇ ਵੀ ਪਏ ਹਨ ਬੰਬਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਿਆ। ਉਹ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਆ, ਮਸੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਥਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਅਤੇ ਕੌਡਿਆਂ ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਵੀ, ਸਜਨਾਂ ਕੋਲ ਤੇ ਠੱਗਾਂ ਕੋਲ ਵੀ। ਸਭ ਨੂੰ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਕਾਇਲ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਮਝ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਠੰਢ ਵਰਤ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੂਤਰ ਆਪਣਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਅਵੱਸ਼ ਹੈ। ਜੇ ਨਾ ਅਪਣਾਇਆ ਤਾਂ ਐਲਾਨੀਆਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਲੱਥਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਗੱਲ, ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਆਚਰਨ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਇਸ ਦੰਭ ਅਤੇ ਪਾਖੰਡ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੱਚ ਦੇ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਝੂਠ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਪਸਰੀ ਹੈ ਮੈਂ ਸੱਚ ਦਾ ਚੰਦਰਮਾ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਦਿਹਾੜੀ ਵਿਚ ਸੌ ਸੌ ਵਾਰ ਸਦਕੜੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸੌ ਚੰਨ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਗੈਰ ਹਨੇਰ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਹਨੇਰੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਆਪ ਨਾਨਕ ਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਘਲਿਆ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਤੇ ਆਪ ਨਰਾਇਣ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਿਆ ਹੈ ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਮੀਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਭੁੱਲੇ ਭਟਕੇ ਰਾਹੀ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਪਰ ਉਂਝ ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਵੱਖਰਾ ਹੈ।

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ

ਦੀਨ ਦੁਖੀ ਸਹਾਏ ਦਾਤਾਂ ਨਾਮ ਵਰਤਾਏ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤ ਹੈ।
ਨੇਮ-ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪੂਰਾ, ਗੁਰੂ ਕਰਨੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਮੀਤ ਹੈ।
ਬਹੁ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ, ਸਹਿਜ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਵਤਾਰ, ਮਿੱਠਾ ਮਧੁਰ ਸੰਗੀਤ ਹੈ।
ਵਾਹੁ! ਵਾਹੁ! ਵਾਹੁ! ਵਾਹ! ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ।

— ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ

ਪਿਛਲੇ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦਿਆਲ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਜਬਰ ਦੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਸੁੰਨ ਮਸਾਨ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਚੱਪੂ ਚਲਾਕੇ ਕਿਨਾਰੇ ਵਲ ਕਿਸ਼ਤੀ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੁਹਾਣੇ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਨਤ ਮਸਤਕ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੋਤਰੇ, ਬੇਅੰਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਾਸੀਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ੨ ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੬ (ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਅਕਾਦਸੀ, ੧੭ ਕੱਤਕ ੨੦੬੩ ਬਿਕਰਮੀ) ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤਾਰੀਖ ਸੀ ੨੨ ਨਵੰਬਰ-੮ ਮੱਘਰ ੧੯੭੭ ਬਿਕਰਮੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੂਰਵ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੂੰਟਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਾਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਾਰਾਵਾਸ ਵਰਗੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਜੂਝਦਿਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਕਹਿ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲੇ ਉਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਉਮਤ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਮੁਹਾਣਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਠੰਡੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੱਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਐਸ਼ਵਰਜ ਦੀ ਹਵਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਣਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਰਹਿਣ ਗੇ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਉਸ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਹੈ। ਹਰ ਦਿਲ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ, ਉਦਾਰਤਾ, ਸਖਾਵਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਰਸੰਗ ਅਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਲਮਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਗੁਣ ਗਾਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੁਕਣੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਸੰਗਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲੌਕਿਕ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਕੌਤਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਲਿਖਤਾਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ, ਖਿਡਾਰੀ, ਲੇਖਕ, ਬੁਲਾਰੇ ਤਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਚੰਗੇ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਖਹੋਲੀ ਰੱਖੇ ਹਨ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥੱਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਅਮਿਨਵਾਂ ਅਤਲੌਂਵਾਂ, ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਭ ਲੋਕ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਧਾਰਮਕ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਚਾਨਣ ਵੰਡਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਤਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਕਲੂ ਕਾਲ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀਨਾਮ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਨੂੰ ਕਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਜੁਗਤਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ, ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਲਈ ਮੌਤਾ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਜੁਆਨੀ ਇਤਿਆਦਕ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਆਈ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ।

ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਗੱਲ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ, ਮੁੱਖੀ ਅਫਸਰ ਡੀ.ਜੀ ਪੀ. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਣ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਥਕਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੜਪੋਤੇ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਊਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਦਾ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਘੋਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ

ਸਿੰਘ ਐਸਟਰੋਟਰਫ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰੋਜ਼ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਿਰਕੱਢ ਹਾਕੀ ਟੀਮਾਂ ਅਤੇ ਸਟਾਰ ਖਡਾਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕੋਠੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁਧ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਆਹਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਚ ਵੀ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਗਦ-ਗਦ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੋਡੇ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ ਉਹ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਡ ਦਾ ਅਨੰਦ ਵੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਚੋਂ ਗਲੇਡੂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹੁ! ਵਾਹੁ! ਵਾਹੁ! ਵਾਹੁ! ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ –

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ੩੨ਵੇਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੇ

ਵਰਿਆਮ ਇਕ ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੬ ਤੋਂ ਬਤੀਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕੱਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਲ ਵਾਰ ਯਾਦ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਪਹਾੜ ਗੰਜ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵਿਸਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਅਗੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁੜਗਾਓਂ ਕੋਲ ਸੇਠ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਫਾਰਮ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਮੇਲਣ ਤੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੰਡੀ ਹਿਮਾਚਲ ਵਾਲੇ ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਇਕ ਪਰਚਾ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰਚਾ ਹੋਵੇਗਾ ਨਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਨਹੀਂ। ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਜਿਹੀ ਹੋਈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਮਲਾ ਨੇ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਪਰਚਾ 'ਯੁੱਗ ਮਰਯਾਦਾ' ਕੱਢ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗਾਹਕ ਵੀ ਬਣੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਜਲੰਧਰ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਮੇਰੇ ਕਰਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਕੰਮ ਲੱਭੇ ਪਰ ਆਖਰ ਗੁਣਾ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਤੇ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸ਼ਾਇਦ ਫੇਰ ਕਦੇ ਆ ਸਕੇ ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਨ ਪਰ ਕਮਾਈ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੈੱਸ ਤਾਂ ਕਮਾਈ ਵਾਸਤੇ ਲਾਈ ਸੀ ਪਰ ਕਮਾਈ ਇਥੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਈ ਪਰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ ਕਿ ਇਹ ਸੁੱਚਾ ਕੰਮ ਹੈ।

'ਯੁੱਗ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਾਲੇ ਬੇਲੀ ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਲੰਧਰੋਂ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਰਚਾ ਛਪਵਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਲਈ। ਫੇਰ ਇਸ ਦੇ ਡੈਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਚਾ ਨਵੇਂ ਨਾਂਅ ਥੱਲੇ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਹੀ ਕੱਢੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੀ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਓਧਰੋਂ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਰਾ 'ਸਿਆਪਾ ਖਾਨਾ' ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਪਤਾ ਵੀ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਆਮਦਨ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੁਗਾੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਰਾਤ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਛੋਟੀ ਟਰੇਡਲ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬਹੁਤ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਧੁੜਕੂ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਪਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਰਕਮ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਹੋ ਕੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਰਚਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕੱਢ ਦਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੀ ਇਲਾਹੀ ਦੇਣ ਦਾਰੀ ਮੁੱਕ ਜਾਏ। ਅਸੀਂ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣ ਲਈ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਡੀ. ਸੀ. ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਡੈਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਜਲੰਧਰ ਨਵਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਤਸੰਗ ਉਥੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਐਮਰਜੰਸੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ ਪਰਚਾ ਕਢਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਬਗੈਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗੇੜੇ ਲਾਉਣ ਦੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਅੜਿੱਕੇ ਅਤੇ ਮੋੜ ਆਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾਂਅ 'ਮਾਨਵਤਾ' ਮਿਲਿਆ। ਗੱਲ ਕੀ ਅੱਸੂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਨ ੧੯੭੫ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋਈ। ਉਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਵਲਾਇਤ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਏ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਬੰਧੀ ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ

ਭੇਟੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਤੋਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ ਲਈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤੰਤਰ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਮਾਗਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਚਿੱਟ ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸਕੱਤਰ ਸੰਤ ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖ ਕੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਕਿ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪਰਚਾ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਉਮੀਦ ਹੈ ਚਲਦਾ ਵੀ ਰਹੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਅਨਾਊਂਸਮੈਂਟ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਚਿੱਟ ਫੜ ਕੇ ਮਰੋੜ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਨਿਮੋਝੂਣਾ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਹੋਰ ਹੋਰ ਐਲਾਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਫੇਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਮਾਈਕ ਫੜ ਕੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਇਹ ਇਕ ਪਰਚਾ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਸਵਰਗੀ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਤਬਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਕੱਢ ਕੇ ਨਵੇਂ ਪਰਚੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਲਈ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੋਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗਾਹਕ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜੀ ਆਪਣਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ ਹੀ ਹਨ। ਚੀਮਾ ਜੀ ਫੇਰ ਬੋਲੇ ਜੀ ਇਹ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਅਖਬਾਰ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਿੱਜੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਜਲੰਧਰ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਜਸਟਰੇਟ ਕੋਲ ਡੈਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਸਹੀ ਪਾਣ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਹੈੱਡ ਕਲਰਕ ਨੇ ਇਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਗਲਤੀ ਫੜ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਤਾਂ ਪਾਈ ਸੀ 'ਮਾਨਵਤਾ' ਨਾਮ ਦੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਵੱਲੋਂ 'ਵਰਿਆਮ' ਨਾਂਅ ਦੀ ਆਈ ਸੀ। ਹੈੱਡ ਕਲਰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘੁੰਡੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਕੱਟ ਵੱਢ ਕਰ ਕੇ 'ਵਰਿਆਮ' ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਡੈਕਲੇਰੇਸ਼ਨ ਫਾਈਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਂਅ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਪਸੰਦ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪ ਅੱਗੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਢੀਮਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਖਲੋਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਨਾਮ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੀ।

ਸ. ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ 'ਅਜੀਤ' ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਪਾਦਕ ਸਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' ਨਾਂਅ ਦਾ ਪਰਚਾ ਕੱਢਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਫਤਰ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਣ ਤੋਂ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕੱਢੀਂ ਚੰਗਾ ਪਰਚਾ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੀ ਟਾਈਪ ਮਸ਼ੀਨ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਐਮਰਜੰਸੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਰਚਾ ਛੇ ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਢਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਅਸੀਂ ਪਰਚਾ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਅੱਗੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ੧੯੦੦ ਰੁਪਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੁਣ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਗਾਹਕ ਸਨ ਜੋ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਸੋ ਚਲ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।

ਪਰ ਕਾਫਲਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜੀ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਤੇ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਨਸੀਬ ਹੋਈਆਂ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਹੌਲਿਆਂ ਵੀ ਹੋਏ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਹਰ ਵਾਰ ਅੰਕ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਕੱਤੀ ਸਾਲ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸੋ ਸਫ਼ਰ ਜਾਰੀ ਹੈ ਨਵੇਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ। ਇਸੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਰਿਆਮ ੩੨ਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ

—ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ

ਸੰਨ ੧੯੯੮ ਵਿਚ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਦੇ ਇਕ ਨਿਕਟੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਓਸਟਰ ਵਾਲੇ ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਦੁਆਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਈਆਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਤਪੋ-ਸਥਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਦਾਰਤਾ ਪੂਰਵਕ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੂਲ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤਿ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਸੀਮ ਆਸਥਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਟੀਕਾ ਭੇਟ ਕਰਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਆਸਣ ਲਗਵਾਇਆ। ਟੀਕਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਤੇ ਬੜੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਤਿ ਆਦਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਮ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਸਨਮਾਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਨ ੨੦੦੦ ਦੇ ਹੋਲੇਮਹਲੇ (੨੨.੩.੨੦੦੦) ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ 'ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਾਂਗ ਆਧਾਰਭੂਤ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ ਇਸ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਟਾ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਜੋਂ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਸਥਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਾਕ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤੰਤ੍ਰੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਕੀਰਤਨ ਜਿਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੇ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਮੇਰੀ ਰੀਝ ਨੂੰ ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੂਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨਕੋੜਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਤੋਂ ਬੁਲਵਾ ਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਰਚਾਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼-ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਜਪ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਵਰਨੀ-ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੇ ਤਪਸਿਆ-ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਮੋਕਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਧਰਮੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੈਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਕਾਸ ਵਲ ਵੀ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਵਾਲੀ ਪੈੜ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋੜਵੰਦ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਆਪ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਤੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦ੍ਰਵੀਭੂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਪੋਲੋ ਹਸਪਤਾਲ' ਲੁਧਿਆਣਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਸੂਬਾ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਮਿਹਨਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਵੰਗਤ ਸਾਥਣ ਰਘੁਬੀਰ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਾਲੀਨ ਸੀ। ਜਗਮੋਹਨ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਨਿਭਾਈ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਘਰ-ਬਾਰੀ ਸੁਚੱਜਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਸਾਤਵਿਕ ਕਰਮਾਚਾਰ ਵਾਲੀ ਸੁਘੜ ਨਾਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਉਨਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਅਗੇ ਤੋਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਸੰਨ ੨੦੦੦ ਈ. ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸਲ੍ਹ ਨੇ ਜਗਮੋਹਨ ਨੂੰ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਸ, ਰਘੁਬੀਰ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਰਹਿ ਗਈ। ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅਡਿਗ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ "ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤੇ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ"
ਸ੍ਰੋ ਜੀਵਨੀ ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

ਧਰਮ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ

—ਗੁਰੂਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਧਰਮ ਦਾ ਰੂਪ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਕਦੀ ਸਨਾਤਨ (ਪ੍ਰਾਚੀਨ) ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ, ਪੁਰਾਣੇ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਜਨਮ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਕਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਰਮ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਅੱਗ, ਪਾਣੀ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਦਰਖਤ ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਗਰਜ, ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੜ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੜਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ। ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਪਿੱਪਲ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਕਸੀਜਨ ਦਿੰਦੈ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਚੂਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਅਨਜਾਣ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿੱਪਲ ਦੇਵਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਪਾਓ, ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਜੇ ਸਵੀਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਵਕਤ ਬਦਲਿਆ, ਵਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਬਦਲੀਆਂ, ਧਰਮ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਬਦਲੀ।

ਧਰਮ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਕਿ ਸਾਰੇ ਧਰਮ (ਜਾਂ ਧਰਮ ਸੰਸਥਾ) ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਈ ਬਣੇ। ਧਰਮ ਨਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਤੱਤਾਂ, ਸੱਤ, ਅਹਿੰਸਾ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾਂ, ਦਮ, ਅਸਤੇਯੰ, ਪ੍ਰੋਪਕਾਰ, ਅਪਰਿਗ੍ਰਿਹ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਜਾਂ ਲੋਭ ਨਹੀਂ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਜਪਾਉਣ ਦੀ ਲ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਧਰਮ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਵਾਹ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਮਿਲਵਰਤਣ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਵ ਆਏਗਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜੱਪ ਕੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਆਏਗਾ। ਸੇਵਾ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਪੱਖ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਆਤਮਾ ਦਾ ਪੱਖ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਤਾਂ 'ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ' ਦੀ ਲੋਕ ਹਿਤ ਕਲਪਨਾ ਸਾਕਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੂਰੀ ਅਤੇ ਖਾਕੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਵਜੂਦਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਸਿਧਾਂਤ (ਨਿਯਮਾਵਲੀ) ਬਣੇ, ਬ਼ਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ 'ਤਥਾਕਥਤ ਧਰਮ' ਜੀਅ ਮਾਤਰ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਾਇਤਵ ਨਿਰਵਾਹ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਏ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ, ਉਦੋਂ-ਉਦੋਂ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਮ ਜਨ ਮਾਨਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ, ਬਗਾਵਤ ਸਰੂਪ, ਮਨੋਬਲੀ, ਮਹਾਂਬਲੀ, ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਰ-ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੇ ਨਮਨ ਕੀਤਾ।

ਚਾਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ, ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਮੋਖ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਧਨ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਮੋਖ ਦੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰਿਜਣ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ ਨਿਕਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਿਖਾਸੁਰ, ਬਕਾਸੁਰ, ਰਾਵਣ, ਕੰਸ ਅਤੇ ਭਸਮਾਸੁਰ ਜਿਹੇ ਮਹਾ ਤਪੀਸਵਰਾਂ ਤੋਂ ਬਸ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਚੂਕ, ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਭੁੱਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵ ਦੀ ਥਾਂ ਦੈਂਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੱਪ ਕਰਦਿਆਂ ਧਰਮ (ਮੋਖ) ਦੀ ਥਾਂ, ਕਾਮਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਿ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਮਨਾ ਨੇ ਤੱਪ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਕੁਝ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਦੁਰਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸੰਤਾਂ, ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਕਤੀ, ਭਾਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਦੀ ਜਾਂ ਧਨ ਦੀ, ਲੋਕ ਹਿਤ ਨੂੰ, ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤ ਬਣਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੀਣਤਾ ਦਾ ਮਾਰਗ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਤ੍ਰੇਤਾ ਯੁੱਗ ਤਕ, ਹਵਨ, ਯੱਗ, ਤੱਪ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਸੀ। ਆਰਥਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਰਚੀਲੇ ਯੱਗ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਜੰਗਲਾਂ-ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕਠਿਨ ਤੱਪ ਦੋਨੋਂ, ਆਮ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ-ਪੰਡਿਤਾਂ ਦਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਨਤੀਜਾ..... ਯੋਗ ਦਾ ਸਮਰਥਵਾਨ ਰਾਜਾ ਘਮੰਡੀ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਪੰਡਿਤ, ਪਖੰਡੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਕੰਸ ਦੇ ਕਾਰਾਗਾਰ

ਵਿਚ ਸੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਧੀ ਦੇਵਕੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤ ਨੇ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਵਾਪਰ-ਅਵਤਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ, ਧਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੋਵਾਂ ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਹੜਾ ਦੁੱਧ, ਘਿਓ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਧਨ ਮਥੁਰਾ ਨਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬ੍ਰਿੰਦਾਵਨ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵੰਡਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਦੂਸਰੀ ਬਗਵਾਤ, ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਕਰ ਕੇ, ਮਾਰਗ ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇੰਦਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਖਰਚੀਲੇ ਆਯੋਜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਨੂੰ ਜੰਗਲ (ਮਧੂਬਨ) ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰਾਗਾਹ, ਗਿਰਧਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪੂਜਨ ਯੋਗ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਾਮਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰਮ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਖੇੜੇ ਨੂੰ, ਸਰਲਤਾ ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ, ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਅਤੇ ਭਾਵ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਨੂੰ ਤੱਪ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤੀ।

"ਮਨਹ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਸੌਮਯਤਵੰ, ਮੌਨੰ ਆਤਮ ਨਿਗਰਹ
ਭਾਵਾਂਸੂ ਸ਼ੁੱਧੀ ਇਤਯੇਦ, ਤਪੋ-ਮਾਨਸਮ ਉਚਯਤੇਂ॥'
ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਗਵਤ ਗੀਤਾ

ਸਨ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਏਕਾਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਗਾਵਤ ਸਰੂਪ, ਜੈਨ ਅਤੇ ਬੋਧ ਮਤ ਦਾ ਉਦੈ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਆਦਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾ ਜਾਤੀ ਵਰਗ ਭੇਦ ਨਾ ਆਡੰਬਰ। ਸੱਚਾਈ, ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਧਰਮ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਬੋਧ ਧਰਮ ਵਿਚ ਮਹਾਯਾਨ ਸ਼ਾਖਾ ਦਾ ਉਦੈ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਨਾਥ ਸੰਪਰਦਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਰਨ ਅਤੇ ਵਰਗਭੇਦ ਮਿਟਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਛੇ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਿੱਧ ਅਤੇ ਨਾਥ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ।

ਅਠਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਚ ਆਰਿਆ ਵਰਤ (ਭਾਰਤ) ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ "ਆਲਵਾਰ" ਭਗਤੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ, ਆਮ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤੇ ਮੰਥਨ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਦਿ ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰਿਆ (ਸਨ ੭੮੮-੮੨੦) ਨੇ "ਮਾਇਆਵਾਦ" ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ "ਮਾਇਆਵਾਦ" ਰਾਹੀਂ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਜਾਤੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਿਰਫ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਲਵਾਰ ਸੰਤ ਸ਼੍ਰਿੰਖਲਾ ਦੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੁਜ (੧੦੩੭-੧੧੩੭)ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਮਾਇਆਵਾਦ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਮਥੁਰਾ ਨਰੇਸ਼ ਉਗ੍ਰਸੇਨ (ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਨਾ) ਨੇ ੧੭ ਵਾਰ ਮਹਾਂਚੰਡੀ ਯੱਗ ਕਰਵਾਇਆ। ਹਰ ਯੱਗ ਵਿਚ ਅਸ਼ਵ ਬਲੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ। ੧੮ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੇ ਮਹਾਂਚੰਡੀ ਯੱਗ ਵੇਲੇ ਬਲੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਭੈ ਨਾਲ ਚੰਘਾੜਦਿਆਂ, ਰੱਸਾ ਤੋੜਨ ਲਈ ਉੱਛਲਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਜਾ ਉਗ੍ਰਸੇਨ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ, ਵੇਦ ਪਾਠੀਆਂ ਨੇ ਯੱਗ ਦੇ ਖੰਡਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਭਾਵੀ, ਅਨਿਸਟ, ਅਪਸਗਨ ਦੀ ਆਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਜੇ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸੱਚੇ ਹਨ.... ਜੇ ਗੁਰੂ ਸੰਤ ਸੱਚੇ ਹਨ... ਜੇ ਸਭ ਜੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਵਸਦੈ ਤਾਂ ਅੱਜ ਇਸ ਯੱਗ ਦੇ ਖੰਡਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈਂਦਾਂ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਯੱਗ ਵੇਲੇ, ਮੇਰੇ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਜੀਅ ਦੀ ਬਲੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਬੰਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ। ਰਾਮਾਨੰਦ ਅਚਾਰੀਆ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕ੍ਰਮਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਮੁਲਕ ਉਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬਬਰਤਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਊਚ ਨੀਚ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਭਾਰਤਵਾਸੀ। ਆਚਾਰੀਆ ਰਾਮਾਨੰਦ ਭਾਰਤ ਭ੍ਰਮਣ ਤੇ ਨਿਕਲੇ। ਆਮ ਆਵਾਸ ਦੀ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ, ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰਭਾਈਆਂ ਨੇ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੇਸਾਰਟਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਰਣਾਸ਼੍ਰਮ (ਛੂਆ ਛੂਤ) ਦੀ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੋਣੀ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਛੂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਏ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਵਹਿਸ਼ਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਆਚਾਰਿਆ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਮਨ ਬਹੁਤ ਛੋਭਿਤ ਹੋਇਆ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭਗਤੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੂਆ-ਛੂਤ ਦਾ ਭੇਦ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹੀ ਉਹ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਗੰਗਾਘਾਟ ਤੇ ਭੋਰ ਦੇ ਝੁਟਪੁਟੇ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਲੇਟੇ ਕਬੀਰ ਨੂੰ 'ਬੋਲ ਰਾਮ' ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਅਛੂਤ ਸ਼ਿੱਸ਼ ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹਰ ਜੀਅ ਵਿਚ ਜ਼ਰੇ-ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਦੱਸਿਆ। ਨਿਰਗੁਣ ਭਗਤੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਰੈਦਾਸ, ਧਰਮਦਾਸ, ਦਾਦੂ ਅਤੇ ਭਗਤ ਕਵੀ ਸੁੰਦਰਦਾਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਲੂਕਦਾਸ, ਰੱਜਬ ਆਦਿ ਕਈ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇਸੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਰਤਨਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਮਤ ਚਲੇ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (੧੪੬੯-੧੫੩੯) ਨੇ, ਲੋਧੀ ਦਾ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਵੇਖਿਆ, ਬਾਬਰ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਵੇਖੀ। ਬੇਕਸੂਰਾਂ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਤੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੇਖੇ। ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਸੰਵੇਦਨਹੀਨ, ਅਰਥਹੀਨ, ਪੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ.... ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਵਾਂਜਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ... ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਉਲਾਦ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਕੁਪੋਸ਼ਨ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਵੀਂ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਚੌਤਰਫੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ੁਲਮ-ਅਨਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਵੀ ਰੋਸ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਉਹ ਵੀ ਕੀਤਾ।

("ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕੁਰਲਾਣੇ
ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦੁ ਨ ਆਇਆ॥")

ਜੀਓਣ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਹੱਕ, ਅਧੀਨਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸੀ–

ਅੱਜ ਤੋਂ ਸਵਾ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਮਾਜਕ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸਮਰਸਤਾ ਦਾ ਹੈਰਤਅੰਗੇਜ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕੀਤਾ।

"ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥" (੧੨੪੫)

ਧਰਮ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੁੰਦੈ। ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ-ਮਸਿਆ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਵਤੀਰਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹੋ। ਵੰਡ ਛਕੋ ਦਾ ਅਰਥ, ਜਿਸ ਘਰ ਬਹੁਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਤੱਕ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪੁਚੌਣ। ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਵੰਡ.... ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼... ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਭ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਣਿਆ। ਦਵੈਤ ਅਤੇ ਅਦਵੈਤ ਵਿਚ ਉਲਝੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਭਗਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਚਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਸੀ, "ਵਿਸਿਸਟ ਅਦਵੈਤ"। ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਤਾਂ ਨਿਸੰਦੇਹ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ.... ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ, ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੱਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, "ਗੁਰੂ-ਸੱਤਾ"। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਉਸ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਬਨਵਾਰੀ॥
ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਗੁਪਤੋ ਵਰਤੈ,
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਰੀ ਜੀਉ (੫੯੭)

ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਪਲਬਧ ਨਿਰਾਕਾਰ ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚੋਂ, ਇਤਨਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਧਰਮ-ਦਰਸਨ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਧਰਮ ਇਕ ਜਨ ਉਪਯੋਗੀ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੱਖਣਾ... ਨਿਰਮਲ ਰੱਖਣਾ, ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਣਾ, ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਅਵਲੰਬੀਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਫਰਜ਼ ਦਾ ਨਿਰਵਾਹ ਸੱਤਾਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੇਵਾਧਾਰੀਆਂ ਤੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਬਤੌਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਾਲ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਕਿਸੇ 'ਕ੍ਰਾਂਤੀ" ਦੇ ਜਨਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦੇ।

ਆਰ-੫੪ ਫੇਜ਼ ੮-ਬੀ ਮੁਹਾਲੀ
ਫੋਨ: 0172-2700221

ਭਜ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੀ ਬਾਣੀ
ਤੁਰਤ ਮਿਲੇ ਤੁਧ ਸਾਰੰਗ ਪਾਣੀ॥
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਸੁਣ ਉਪਦੇਸ
ਇਤ ਉਤ ਕਾ ਸਭ ਮਿਟੇ ਕਲੇਸ॥
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ
ਪੜ੍ਹੇ ਸੁਣੇ ਸਭ ਦੁੱਖ ਮਿਟਾਣੀ॥
ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਰਬ ਤਿਸ ਜਾਣੇ
ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹਿਰਦੇ ਆਣੇ॥
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੀ ਵਡਿਆਈ
ਇਸ ਮੁਖ ਤੇ ਕੁਛ ਕਹਿਣ ਨ ਜਾਈ॥
(ਕਵੀ ਦੇਵੀ ਦਿਆਲ ਮੁਖਤਾਰ)

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਗੀਤ ਹੈ

ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਚਖੰਡ ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ

—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ

ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ? ਸਗੋਂ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦਾ ਸੰਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਹਾਰ ਸਮੇਂ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਅਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਸਮੇਟੂ ਨਾਦ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਜਲ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਲ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੇ ਪਵਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਪਵਨ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਰ ਧੁੰਧੂਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਸਥਿਤੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸੁਰ ਵੀ ਮੋਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ –

ਖਾਣੀ ਨ ਬਾਣੀ ਪਉਣ ਨ ਪਾਣੀ।
ਓਪਤਿ ਖਪਤਿ ਨ ਆਵਣ ਜਾਣੀ॥
ਖੰਡ ਪਤਾਲ ਸਪਤ ਨਹੀਂ ਸਾਗਰ ਨਦੀ ਨ ਨੀਰੁ ਵਹਾਇਦਾ। (ਅੰਕ-੧੦੩੫)

ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਘਨਘੋਰ ਗਰਜਨਾ ਨਾਲ ਰਚਨਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾ ਦੀਆਂ ਰਾਗ ਸੁਰਾਂ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰਤਾ ਦੇ ਸੰਹਾਰ ਰਾਗ ਸੁਰ ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਗਾਇਨ ਦੇ ਕਾਲ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਗਾਇਨ ਸਮਾਂ ਸੰਗੀਤ ਕ੍ਰਾਰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਅਨਵਰਤ ਸੰਗੀਤ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਇਨ ਕਾਲ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ ਰਚਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਨਾ ਪੈਂਦੀ। ਇਹ ਰਾਗ ਦੇਸ ਦੇ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਬੰਧਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਨਾਦੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸੁਰ ਵੀ ਦੇਸ਼-ਕਾਲ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੁਰਬੱਧ ਕੀਤੇ ਰਾਗ ਅਪਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ, ਗਾਇਕ, ਸਾਜ਼ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਇੱਕ ਸੁਰ ਤਾਲ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗਾਇਕ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦੇਹਿਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤਾ ਵੀ ਉਸ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਨਾਮ ਉਸਤਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਪਰੋਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਕਿਰਤ "ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ" ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਗੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਰਸਭਿੰਨਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਮਈ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਵਰਿਆ ਦੇ ਧੁਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਜਿੰਨੀ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ ਸੀ ਉਹ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਾਗ ਬੱਧ ਜੁਗਤਿ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਭੇਦ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ। ਸ਼ਲੋਕ ਵੀ ਸ੍ਰੋਤੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਕੇ ਚਿੰਤਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੀਵਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਤਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੋਤੇ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਸੁਰਤਿ ਬਣ ਕੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਨੂੰ ਬਿਦੇਹ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾ ਜਿਹੜੇ ਮਨੋ ਯੋਗ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸ੍ਰੋਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ (ਧੁਰ) ਦੀ ਝਲਕੀ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਉਸ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰਿ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਬਚਨ ਹੈ –

ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਰੰਗੁ ਸੋਈ ਗੁਣ ਗਾਵੈ॥
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸਹਜੇ ਸੁਖਿ ਸਮਾਵੈ॥ (੧੧੪)

ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਕਲਿਆਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਲੂਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ

ਵਿਸਰੁ ਨਾਹੀ ਦਾਤਾਰ ਆਪਣਾ ਨਾਮੁ ਦੇਹੁ॥
ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਨਾਨਕ ਚਾਉ ਏਹੁ॥ (੭੬੨)

ਸਾਖੀ

ਇਕ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਡੂਮ ਆਏ ਕੇ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਆ, ਤੇ ਰਾਗ ਅਲਾਪਿਆ। ਤਿਸਦਾ ਰਾਗ ਸੁਣਿ ਕੇ ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪੁਛਿਆ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ਕਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ– ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਦਾਨਾ ਮੀਰਾਸੀ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਤੂ ਰਬਾਬ ਭਲਾ ਵਜਾਇਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਭਲੀ ਸੋਝੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਅਸਾਡਾ ਸੰਗ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਗ ਸ਼ਬਦ ਪਾਇ ਕੈ ਗਾਵੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਧਾਰ ਕਰੀਏ। ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਧਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਸੁਣਾਇਕੈ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਲਿਆਵਦੇ ਹਾਂ.... ਤੇ ਤੂ ਤਾ ਉਦਾਸੀ ਕੀਤੀ ਚਾਹਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਲਗਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜੁ ਕੁਟੰਬੀ ਹੈਨ, ਸੋ ਤਾਂ ਭੁਖ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਵਨਗੇ। ਦੀਨ ਭੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭੀ ਅਸਾਡੀ ਏਵੈ ਜਾਵੈਗੀ॥ ਤੁਸੀਂ ਉਧਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋਗੇ ?

"ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਭਾਈ ਦਾਨਿਆਂ! ਤੂੰ ਦਿਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਈਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਹੈ ? ਏਹੁ ਦਿਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤ ਹੈ"...... ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨਮਾਜ, ਰੋਜਿਆਂ ਆਦਿਕ ਇਸਲਾਮੀ ਨੇਮ ਸ਼ਰਹ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ– "ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਘਰ ਸੰਤਾ ਦਾ ਰਿਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਸੰਤ ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹੈਨ। ਜੋ ਸਵਾਸ ਵਾਹੁਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੈਨ, ਨਿਮਾਜ ਸਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ।" ਅਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਕਿਆਮਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਸਦੇ ਹਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਿਨਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਪੀਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ "ਜੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਮਰਦਾਨਾ ਹੋਵੈ ਤੇ ਸੰਤਾ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਪਾਇਕੇ ਗਾਵੇ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਸ ਆਖਿਆ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸਾਡੀ ਰਜਾਇ ਹੋਵੈ।"

"ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਤੇਰਾ ਨਾਉਂ ਅਸਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰ ਤੇਰੇ ਕੁਟੰਬੀਆਂ ਦੀ ਤੇ ਤੇਰੀ ਅਸੀਂ ਖਬਰ ਲੇਵਾਂਗੇ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ (ਸ਼ਲੋਕ) ਤੇ ਆਖਿਆ" ਮਰਦਾਨਾ! ਪਹਿਲੀ ਨਿਵਾਜ ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਸਚੁ ਕਮਾਵਣਾ ਦੂਜੀ ਨਿਵਾਜ ਧਰਮ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਕੈ ਖਾਵਣੀ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰ ਕੁਹਣਾ। ਤੀਜਾ ਸਭਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਚਿਤਵਣਾ ਤੇ ਪਰਮੇਸਰ ਦੇ ਨਮਿਤ ਵੰਡ ਖਾਵਣਾ। ਚੌਥੇ ਸੁਧ ਮਨਸਾ ਰੱਖਣੀ। ਕਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਰਤੀਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ। ਤੇ ਪੰਜਵੇ ਜੋ ਸੁਆਸ ਹੈਨ ਸੋ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਤੇ ਸੰਤਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰਣੇ। ਆਪੂ ਭਲਿਆ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਗੁਜਾਰਨੀ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਨੀ- ਏਹ ਕਲਮਾ ਹੈ।" (ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚੋਂ)

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਚ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਦੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਅੰਨ ਤੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜਦੋਂ ਤੇਰਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਪੁੱਜਦਾ ਤਾਂ-ਤੇਰਾ-ਤੇਰਾ ਕਰਦਾ ਵਿਦੇਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਵੇਈ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਵਰੁਣ ਦੇਵਤਾ (ਖਵਜਾ ਖਿਜਰ-ਜਲ ਦੇਵਤਾ) ਨੇ ਅਗੋਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਦਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਤੁਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰ ਘਰ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਉਹ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹੋ ਸੋਦਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਰਹਿਰਾਸ (ਸੰਧਿਆ ਨੇਮ) ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਪੁ ਵਾਲੀ ਸਤਾਈਸਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੇ ਗਾਇਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਾਠ ਧੀਮਾ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਨਾਮ ਜਪੁ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵੇਈ ਰਾਹੀਂ ਸਚਖੰਡ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹੜੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਹਜ਼ੂਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਉਹ ਉਸਤਤਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗਾਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਆਨੰਦ ਗੁਰੂ ਧਾਮਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਰਾਸ ਸਮੇਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਚਖੰਡ ਤਕ ਦੀ ਸਹੀ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸੋਦਰ ਰਾਗੁ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧

ਸੋਦਰੁ ਤੇਰਾ ਕੇਹਾ ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ॥
ਵਾਜੇ ਤੇਰੇ ਨਾਦ ਅਨੇਕ ਅਸੰਖਾ ਕੇਤੇ ਤੇਰੇ ਵਾਵਣ ਹਾਰੇ॥
ਕੇਤੇ ਤੇਰੇ ਰਾਗ ਪਰੀ ਸਿਉ ਕਹੀਅਹਿ ਕੇਤੇ ਤੇਰੇ ਗਾਵਣ ਹਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਪਵਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ
ਗਾਵੈ ਰਾਜਾ ਧਰਮੁ ਦੁਆਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਚਿਤੁ ਗੁਪਤੁ ਲਿਖਿ ਜਾਣਨਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਧਰਮੁ ਬੀਚਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਈਸਰੁ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਵੀ ਸੋਹਨਿ ਤੇਰੇ ਸਦਾ ਸਵਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਇੰਦ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਾਸਣਿ ਬੈਠੇ ਦੇਵਤਿਆ ਦਰਿਨਾਲੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਸਿਧ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰਿ ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਸਾਧ ਬੀਚਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀ ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਵੀਰ ਕਰਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਪੰਡਿਤ ਪੜਨਿ ਰਖੀਸੁਰ ਜੁਗੁ-ਜੁਗੁ ਵੇਦਾ ਨਾਲੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਰਤਨ ਉਪਾਏ ਤੇਰੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਲੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰਾ ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਖਾਣੀ ਚਾਰੇ॥
ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਰਖੇ ਤੇਰੇ ਧਾਰੇ॥
ਸੇਈ ਤੁਧਨੋ ਗਾਵਨਿ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਨਿ ਰਤੇ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਰਸਾਲੇ॥
ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਤੁਧਨੋ ਗਾਵਨਿ ਸੇ ਮੈ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਨਿ ਨਾਨਕੁ ਕਿਆ ਬੀਚਾਰੇ॥
ਸੋਈ ਸੋਈ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚਾ ਸਾਚੀ ਨਾਈ॥
ਹੈ ਭੀ ਹੋਸੀ ਜਾਇ ਨ ਜਾਸੀ ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਰਚਾਈ॥
ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜਿਨਸੀ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ॥
ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ ਜਿਉ ਤਿਸਦੀ ਵਡਿਆਈ।
ਸੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋਈ ਕਰਸੀ ਫਿਰਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ॥
ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਤਿ ਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ ੧॥

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੋਲਾ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਮੈ ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੇ (ਤੁਧਨੋ) ਹੋਏ ਅਰਜ ਗੁਜਾਰਦੇ ਹਨ – ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਤੁਧਨੋ ਗਾਵਨਿ ? ਉਸ ਅਨੰਤ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਸ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਅਨਵਰਤ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਐਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਇਸ ਸਰਬਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੀ ਹਉਮੈ ਵਿਚ "ਜਿਨ ਸੀ ਮਾਇਆ" ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਉਸ ਅਨਾਦੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਨਸ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਅਨਾਦੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਨਾਦ-ਸੰਗੀਤ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਨਿਤਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਗੁਰੂ ਦਸੇ ਸੰਗੀਤ (ਕਰੀਤ, ਕੀਰਤਨ, ਭਜਨ) ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਜਾਂ ਸੁਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੁਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸੁਰੀਲੇ ਸੰਗੀਤ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਖਰਵੇ ਬੇਸੁਰੇ ਗਾਇਨ ਤੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੁਰ ਦਾ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੁਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਮਨੁੱਖ ਅੰਧੇਰਾ ਹੀ ਢੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੁਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵਾਲੀ ਸੁਰ (ਨਾਮ-ਸ਼ਬਦ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਧ ਸੁਰਾਖ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਨਾਦੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੋ੍ਤ ਝਲਕੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਮਾਨ ਸਾਜਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤਨਦੇਹੀ ਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪਰਦਾ ਪਾੜ ਲੈਣ ਵਿਚ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨਾਹਦ ਨਾਦ ਜਾਂ ਅਨਾਦੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੋ੍ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਬਦ (ਅਨਾਹਤ ਸੰਗੀਤ) ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧੁਨਿ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ॥ ਅਲਪ ਵਿਰਾਮ॥

ਮਹਾਂਨਾਇਕ—ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ

—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੀਲਧਾਰੀ

ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਝਾਤ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਉਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਮਿਅਤਾ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਯੂਹਨਾ ਬਪਤਿਸਮ ਦਾਤਾ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਭਵਿਖਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟਭੂਮੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਬਾਡੀ ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ —"ਬਾਡੀ ਸੁਤ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਈ। ਬਲੂਆ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਜੋਈ॥" (ਸੌ ਸਾਖੀ) ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਡੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਹੋਏ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੀ ਕੁਆਰੀ ਮਾਤਾ ਮੇਰੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਅੰਸ਼ ਨਾਲ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਇਕ ਮਸ਼ਕ ਜਿਹੀ ਨਿਕਲੀ ਸੀ ਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ੌਚ ਸ਼ਨਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੰਜੇ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ੂ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਰਾਜਾ ਹੇਰੋਦੇਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਨਿਰਵਾਸਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਦੈਵੀ ਵਿਸਫੋਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਮਿਲਿਆ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਸਲੀਬ ਚੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁੱਡ ਫਰਾਈਡੇ ਨੂੰ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ੯ ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ (ਕਰੀਬ ੪੯-੫੦) ਦਿਨ) ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਚਾਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗਿਆਤ ਸੀ ਪਰ ਮਗਰੋਂ....

ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਸੰਤ ਪੀਟਰ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਹੋਈ, ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਾਈਅਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪੁਲਸੀਏ ਦਾ ਦੈਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਪਰੀਵਰਤਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੰਤ ਪਾਲ ਰੂਪੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਨੇ ਈਸਾਈ ਮਤ ਨੂੰ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤ ਪਾਲ ਦੀ ਸੰਗਠਨ ਸੇਵਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਸਥਾਤਮਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਰਦਾਸ ਅੰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਨ ਮਾਰਗ ਦੀਆ ਬਤਾਇ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਨ ਜਮ ਤੇ ਲੀਆ ਛਡਾਇ। ਜੋਤਿ ਕਾ ਜਾਮਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਨ ਟੁਟੀ ਲਈ ਮਿਲਾਇ। ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਨ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸੁਚ ਸੋਧ ਨਾਮ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਿੱਤਾ ਚਲਾਇ॥" (ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ ਸੋਲਵਾਂ ਸੰਸਕਰਣ ਸੰਮਤ ੨੦੫੭ ਪੰਨਾ ੭੦੨)

ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਜਿਉਤੀ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੩੪ ਸਾਲ (ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਤੋਂ ੧੯੦੬) ਇਸ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਝਖੜਾਂ, ਤੂਫਾਨਾਂ, ਵਾਵਰੋਲਿਆਂ ਤੇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਅਕਸ਼ੁਣ ਰੱਖਿਆ। ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਦੇਸ ਗਮਨ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹਲ ਪੰਜਾਲੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਭ੍ਰਾਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਗੁਪਤ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਦੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਡੇਰੇ ਦੀ ਚਾਬੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਭਾਵੀ ਨਾਇਕ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਅਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਦਾ ਤਾਜ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਮਹਾਨਾਇਕ ਦੀ ਜਿਸ ਧੀਰ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦੁਰਬਲਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਬਲਤਾ ਬਣੀ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪੀੜੇ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ— 'ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ... ਤੇਰੇ ਡੂੰਘ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਈ।' (ਪੰਨਾ-੯ ਵਰਿਆਮ ਅਕਤੂਬਰ ਅੰਕ)। ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਝਾਤ ਪਾਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਇੰਨੀ ਕੁ ਹੋਰ ਵਧਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ -"ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਬਣੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਾਂਤ ਸਥਿਰ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਨੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤੀ ਹੋਏ ਐਸਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਆਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਸੁਆਲ ਸੀ। ਡੇਰੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਬਿੱਲਿਆਂ ਦੇ ਪੁਲਸੀਏ ਮੰਜਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਹੀਲੇ ਇਸ ਡੇਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ– 'ਮੇਰੀ ਦੌੜ ਮਿਰਗ ਵਰਗੀ ਹੈ ਤੂੰ ਚੂਹੇ ਵਾਂਗ ਕੁਤਰਦਾ ਰਹੀਂ।' ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ, ਮਸਤਾਨਿਆਂ, ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆ ਰਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਦਬਾਵ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਅਤਰੀ ਦੀ ਚੌਧਰ ਬਣ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਚੁੰਨੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬੋਲੇ" ਇਕ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਦੇ ਦੋ ਆਉਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਜੱਟੀਆਂ।" ਦੀ ਹੋਂਦ ਹਕੀਕਤ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਅੜੌਣੀਆਂ ਵੀ ਤਗੜੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਥਕ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਉਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਿੱਧੇ ਅਸਿੱਧੇ ਦਬਾਵ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਮੈਂਬਰੀ ਤਾਂ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਘੁਸਪੈਠ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਬਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਰੂਸ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕੂਟਨੀਤਕ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਲਿਖਤਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮਲੀਨ ਹੋਣ ਦੇ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪੁਰਬ ਦੀ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਬੇਸ਼ਕ ਬਾਗ ਦਾ ਮਾਲੀ ਬਿਖਮ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਗੁਮਨਾਮੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਬਾਗ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ ਬਾਗ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਬਿਖਮ ਕੰਮ ਜਿਸ ਬੁਧੀਮਤਾ ਨਾਲ ਆਰੰਭਿਆ ਸੀ ਉਸੇ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਬਾਗ ਦੇ ਮਾਲੀ ਨੇ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕਹਿ ਕੇ ਵੱਡਿਆਇਆ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਇਸ ਮਹਾਨਾਇਕ ਦੇ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਜੋ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਸੌੜੇ ਓਹਲੇ ਹਟਾ ਕੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਿਓਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰੇ।

ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੇ ਕਰਾਂਤਾਰੀ ਵਿਸਫੋਟ ਵਿਚ ਉਹ ਮੂਕ ਦਰਸ਼ਕ ਹੀ ਸਨ। ਪੰਥਕ ਹਲਚਲਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਜਾਂਨਸ਼ੀਨ ਮਿੱਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਨ ਬਣੀ ਹੋਵੇ ਇਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੰਥਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮ ਰਜਾ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾਮਾਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਅਖੌਤੀ ਸਾਧ ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਪੰਥਕ ਪਿੜਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਮਰਾਹੀ ਦਾ ਸਬਬ ਵੀ ਬਣੇ ਸਨ, ਇਹ ਨੁਕਤਾ ਵੀ ਸੱਜਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਉਘਾੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਗਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਬੰਧਾਨ ਢਿੱਲੇ ਪੈਂਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮਾਇਕ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਵਿਚ ਗਿਰੀਆਂ ਪਿਸਤਿਆਂ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੱਜਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਭ੍ਰਾਤਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਯਾਸ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਮਨਾਮ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰੂਸ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੂਟਨੀਤਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੈਰਾਨੀਕੁੰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਤੇ ਪੈਣੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸੀਮਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਮਤ ਦੌੜ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾਈ। ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਵੇਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੇਤਾ ਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਸਾਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ। ਬੀਜਾ ਰੋਪਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਪੌਦਾ ਪੋਸ਼ਣ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਬਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਝੱਖੜ ਹਨੇਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਸੁਖਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਤਤਕਾਲੀਨ ਜਗ ਜਾਹਿਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਕਥਾ ਤੁਰਦੀ ਰਹੇ।

16 ਏ ਗਰੇਨ ਮਾਰਕਿਟ
ਮਧਿਆ ਮਾਰਗ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
94171-43360

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਦਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ

—ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਸ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਸਮੱਗਰੀ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਰੀਬੈਲਜ਼ ਅਗੇਂਸਟ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ' (ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸਿੱਖਜ਼) ੧੯੬੩ ਈ. ਤੋਂ ੧੮੮੧ ਈ. ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਕੰਮ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ ਫਰੀਡਮ ਸਟਰੱਗਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ' ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੁ ੧੮੮੦ ਈ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੦੩ ਈ. ਤੱਕ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੯੮੫ ਈ. ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੂਕਾਜ਼ ਆਫ ਨੋਟ-ਇਨ ਪੰਜਾਬ" ਵੀ ਛਪਵਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਖਸ਼ਿਖ-ਹੁਲੀਆ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜਿੰਦੇ ਕੁੰਜੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖੁਫੀਆ ਨਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਇਹ ਲਿਸਟ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਥਾਣਿਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਬਾਰੇ ੧੯੫੭ ਈ. ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀ ਇਕੋ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ "ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ" ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ ੧੯੯੮ ਈ. ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ', ੧੯੯੬ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਬੇਅੰਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ'। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਚਨਾ 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ' ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ ਅਤੇ ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲੇਖ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਹਨ। ਸਤਿਜੁਗ (ਸਪਤਾਹਿਕ) ਅਤੇ ਵਰਿਆਮ (ਮਾਸਿਕ) ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਦੇ ਲੇਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਟੀਕ, ਠੋਸ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਤਾ ਇਸ ਦਾ ਅਗੇਤਰ ਪਿਛੇਤਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜੀਵਨ ਪੰਧ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹੇਗਾ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ ਸਨ ਜੋ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਇਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ੧੭ ਚੱਕ ਵਿਚ ਆਟਾ ਚੱਕੀ ਮਸ਼ੀਨ ਇੰਜਣ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਜਗਾਧਰੀ ਫਿਟਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੩-੪ ਸਾਲ ਬਟਾਲੇ ਰਹੇ ਜਿਥੇ ਸਿੰਥਲ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ੧੮ ਅਗਸਤ ੧੯੪੯ ਈ. ਮਾਤਾ ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਦੇ ਉਦਰ ਥੀਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਮਾਤਾ ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਉਹ ਰੇਲਵੇ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਰਿਆੜਕੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਿੰਡ ਔਲਖ ਬੇਰੀ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ-ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਾਰ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

'ਉਹਨੇ ਗਾਹੀ ਕੁੱਲ ਰਿਆੜਕੀ ਧੁਰ ਔਲਖ ਬੇਰੀ।'

ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਇਕ ਲੋਕ ਨਾਇਕ ਰਾਂਝੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। 'ਬੰਜਰ ਜ਼ਿਮੀਂ' ਰੰਝੇਟੇ ਨੂੰ ਆਈਆ ਈ' ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਥਨ ਮੁਜਬ ਪਰ ਇਥੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਭੋਇੰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੇਦਖਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸੰਦ ਲੈ ਕੇ। ਸਮਾਂ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਸੀ। ਲਹੌਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਇਥੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੂਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਲਾਗ ਵੀ ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਜੋਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਿਆ ਕਿ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਕੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਰਸਤਾਨ ਦੀ ਗੜਬੜ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਰੇਲਵੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਵੀ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਤਮਗਾ (ਮੈਡਲ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਕਰਿਆ ਸੀ। SV Kaisar - I- Hind ਵਜ਼ੀਰਸਤਾਨ (੧੯੧੯-੨੧) ਅਤੇ ਜਾਰਜ ਚੌਥੇ ਵਲੈਤ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਜਮਰੌਦ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਉੱਕਰਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਤਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦਿਮਾਗ ਕਬਾਇਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਇਉਂ ਸਿੱਖ ਸਾਈਕੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਉਮਰ ਵਿਚ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ ਤੋਂ ੪-੫ ਵਰ੍ਹੇ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੜਵਾ ਪਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਉਸ ਦੇ ਵੱਖ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਜਾਗ ਪਈ। ਸੰਪਰਕ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਵਲੈਤ ਜਾ ਕੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਇਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਮੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੋਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੂਕਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁਆਨ ਖੂਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਰਮਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵੇਧਕ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਅਤੀ ਪੀੜਿਤ ਸੀ। ਇਉਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਲਹਿਰ ਦੂਜੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਲਟ ਉਸ ਦਾ ਜੁਆਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਮਾਂਦਰੂ ਕੂਕਾ ਸੀ ਜੋ ਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਰਕਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਪਾਸ ਤਲਵੰਡੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ। ੧੯੫੩ ਈ. ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪਰਿਵਾਰ ਸਣੇ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਜਗਾਧਰੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਚਾਰਕ ਜਥਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਨ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਚਿਤ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲਾਏ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਰੰਗੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਲ ਜਸਵਿੰਦਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਬੋਧ ਰੂਪੀ ਬਿਰਖ ਦਾ ਕੋਈ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜਲੌਅ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਬੋਹੜ ਬਿਰਖ ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੋਥੀ ਤੱਕ ਜਗਾਧਰੀ ਪੜ੍ਹੇ। ੧੯੫੭-੫੯ ਤੱਕ ਰਾਜਪੁਰੇ ਦੀ ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਤਬਾਦਲਾ ਦਿੱਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸ਼ਕੂਰ ਬਸਤੀ ਵਿਖੇ ਆ ਟਿਕੇ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛੇਵੀਂ ਤੋਂ ਐਮ. ਏ. (ਇਤਿਹਾਸ) ਤੱਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ੧੯੬੯ ਈ. ਵਿਚ U.P.S.C. ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ (ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ)ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਨੌਕਰੀ ਸਿਰਫ ੧੫ ਸਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਪੰਜ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਤਾ ਉਮਰ ਪੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਪਾ ਕੇ ੧੯੮੩ ਈ. ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਤਿਆਗ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗਹਿਨ ਮੁਤਾਲਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਜੁੱਟ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਤੋਂ ਪੈਨਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਜਿਹੇ ਕਲੂ ਕਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੯੭੭ ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਪ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਿਚ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਭਿਲੇਖਾਗਾਰ ਸੀ। ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਹਰ ਬੁੱਧ ਤੇ ਸਨਿਚਰਵਾਰ ਦੋ ਵੱਜੇ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਸਾਰੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜਣ ਵਾਲੇ ਸ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ ਬਾਬੂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਹੋਰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਉਚੇਚਾ ਸਮਾਂ

ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਅਕਸਰ ਚਰਚਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਐਸੀ ਚਰਚਾ ਸਮੇਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਪੂਰਬ ਸਕੱਤਰ ਸੰਤ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਮੁੱਚਾ ਸਮਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਜਿਉਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਆਪ ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਮਰਗੋਈ ਤੋਂ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ੧੮੭੫ ਈ. ਤੋਂ ੧੮੮੧ ਈ. ਤੱਕ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ/ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪੁਆ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਚਿਰੋਕਣੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉੱਘੇ ਹਸਤਾਖਰ ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਲੋਚਕ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਅਦ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ 'ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ' ੬੮ ਸਫੇ ਲੰਮੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬੰਦੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ, ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਬਦਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਸਨ, ਸਿੱਖ ਆਪਣੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕ ਪਹੁਚਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਫਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਿਵੇਂ ਅਰੰਭਦੇ ਸਨ, ਕਲਕੱਤੇ ਜਾਂ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮਰਗੋਈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਣ ਕੌਣ ਇਮਦਾਦੀ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ ? ਇਹ ਸਭ ਵੇਰਵੇ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦੀ ਇਸ ਬੇਜੋੜ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨਿਰਵਾਸਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਪਰਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਨ ਦਿੰਦੀ—ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੋ:

"ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੁਫੀਆ ਆਦਮੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਕੜੇ ਵੀ ਗਏ ਪਰ ਜੁਲਾਈ ੧੮੮੦ ਤੱਕ ਇਕ ਵੀ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਅਥਵਾ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ੧੮੭੭ ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਗੋਰੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਖੁਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੁਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜਿਆ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਖ਼ਤਰਾ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਈ ੧੮੭੮ ਈ. ਦੀ ਇਕ ਫਾਈਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ: ਉਹ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਬਹੁਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਖਤ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰੋਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਸ ਤੱਕ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਤਰ ਰੂਸ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਰੂਸ ਪੁੱਜਦੇ ਰਹੇ।

ਇਸ ਪੁਨੀਤ ਯਾਤਰਾ ਸਦਕਾ, ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਕਈ ਫੜੇ ਗਏ, ਕਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗ਼ਰਤ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ ਜਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।"[1]

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਖੂਹ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੋਧ ਦਾ ਜਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਰੋਚਿਕਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਸਹਾਇਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੇ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਲਿਖਤ ਇਉਂ ਚਾਨਣ ਪੁਆਉਂਦੀ ਹੈ।

"ਸਾਡੀ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਉਹ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਨ ਜੋ

ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ 'ਪਕੌੜੀਏ' ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚਿਤਪੁਰ ਰੋਡ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਅਕਸਰ ਰੁਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵਾਧੂ ਸਾਮਾਨ ਛੱਡਦੇ ਅਤੇ ਬਸਤਰ ਬਦਲਦੇ ਸਨ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਲੈਣ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਹੀ ੬ ਮਾਚੋਆ ਬਾਜ਼ਾਰ ਰੋਡ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।"

"ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਖ਼ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ 'ਖ਼ਰਾਸੀਏ' ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦਾ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਰੰਗੂਨ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਹੀ ਠਾਕੁਰ ਬਾੜੀ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਸਰਵੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।"

"ਬਰਮਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੌਲਮੀਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ। ਏਥੇ ਮੌਲਮੀ ਚਰਚ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਮੌਲਸੀਨ ਵਿਖੇ ਸੂਬਿਆਂ ਪਾਸ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।[2]

ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਹੱਤਵ, ਸਮਾਜਿਕ ਮਹੱਤਵ, ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਟੇ ਗਏ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਕਦਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਿਆਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਇਕ ਸਦੀ ਬਾਅਦ ੧੯੭੮ ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਲੜਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ੧੮ ਸਾਲ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ੨੧ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ੨੩ਵੇਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:—

"ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਇਹੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਅਠਾਰਾ ਬਰਸਾ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬੀਸ ਬਰਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਆਹੁ ਕਰਨਾ, ਉਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।"

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਾਰਖੂਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹੀ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਜਾਮਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ ਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ" ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰ ਕੇ ਛਪਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਥਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪੁਸਤਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੰਜੋਗ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਇਕ ਸਦੀ ਬੀਤਣ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਦਾ ਜਾਮਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਸੁਘੜ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਨਾਲ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਨੂੰ ਅਸੰਦਿਗਧ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ ਜੀ 'ਜੱਸ ਜੀਵਨ' ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਬਾਹੋਵਾਲ ਨੂੰ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ 'ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ' ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਾ ਲੱਭਿਆ। ਇਹ ਬਾਹੋਵਾਲ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਉੱਘੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਤਪੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜੀਵੰਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਬਣਦਾ। ਆਪਣੇ ਇਕ ਆਰਟੀਕਲ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਹਿਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ' ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਨੱਪਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਥੇ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਉਂ ਉਹ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਬਖਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਭਜਨ'

ਵੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ੯ ਜੂਨ ੧੯੯੨ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਬਖਸ਼ੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ 'ਚੋਂ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਤ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਈ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੱਦ ਲਗਪਗ ੫ ਫੁੱਟ ੯ ਇੰਚ , ਰੰਗ ਸਾਫ, ਸਰੀਰ ਪਤਲਾ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਪਤਲੀ ਦਾਹੜੀ, ਜ਼ਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾਲ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਰਗ ਦੇ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵੀ ਕਲਾਲ ਸਨ। ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ—ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ"[3]

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਸਮੱਗਰੀ ੧੮੬੩ ਈ. ਤੋਂ ੧੮੮੧ ਈ. ਤੱਕ ਹੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਸੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ, ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ, ਲਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ, ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ, ੧੮੫੭ ਈ. ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੧ ਈ. ਦੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਅਰਧ ਕੁੰਭੀ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਸਤਾਨੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਚੋਜ, ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਟਕਸਾਲੀ ਮਰਿਆਦਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜਣਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਝੁੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਪਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਕਹਿ ਅਤੇ ਅਸਹਿ ਝੱਖੜਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੱਕ ਇਹ ਸਭ ਵੇਰਵੇ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਖਵੇਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮਾਚਾਰ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਹਜਰੋ ਦੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ, ਛੋਕਾ ਰਾਮ ਕਵੀਸ਼ਰ ਦੀ ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਲਕਾ ਦੀ ਜੁਬਲੀ ਸਮੇਂ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸੰਨ ੧੮੮੧ ਈ. ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਮਰਗੋਈ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰੁੜਕੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਦੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਬਾਹੋਵਾਲ ਜੀ ਨੇ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਲਿਖੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਉਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੋ ਲਿਖਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੁਧਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ੧੮੪੫ ਈ. ਤੋਂ ੧੯੦੯ ਈ. ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਿਖਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹ ੧੮੮੨ ਈ. ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਭਟਕਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭਿਆ। ਇਉਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਵੀ ੧੮੮੨ ਈ. ਤੋਂ ੧੯੦੬ ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਹੈ। "ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਅਖੀਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾਂ ਸੁੰਦਰ ਨਮੂਨਾ ਹੈ।" ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੂਜੇ ਸਮਕਾਲੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਇਉਂ ਇੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। "ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਲੇਕਿਨ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ' ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਰਚਨਾ ਸੀ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਗੱਲ ਹੈ।"[4]

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਾਂ, ਉਸ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਟੀਕ ਵਰਣਨ ਵੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਮ ਦਾ ਕਮਾਲ ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। "ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਠਿਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ' ਗ੍ਰੰਥ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ, ਫੇਰ ਡੇਰੇ ਵ੍ਰਿਚ ਸਫਾਈ

ਅਤੇ ਗੋਹੇ-ਕੂੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਾਹਰੋਂ ਅੱਕ ਪੁੱਟ ਕੇ ਲਿਆਉਣੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੋਹ ਥੱਲੇ ਬਾਲਣ ਝੋਕਣ ਦੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂ, ਹਵਨ ਤੇ ਵਰਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲੱਗਣਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੋਜ਼ ਕੇਵਲ ਦਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਡੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਵੱਲੋਂ ਆਗਿਆ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਕਰਨ ਆਏ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਖੀਆਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਲਿਖਣੀਆਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਸੋਧ ਕੇ ਲਿਖਣੀਆਂ। ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਸੰਤ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਦੌਰਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹੇਠ ਸੀਮਤ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੱਸ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ। ਇਹ ਇਕ ਕਠਿਨ ਤਪੱਸਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਢੇਰ ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਈ।

"ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਕੋਲ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਝੌਂਪੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਖ਼ਰਾਸ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਡੇਰੇ ਵਿਚ 'ਲਿਹਾਜ਼' ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਗੋਹੇ-ਕੂੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰ ਦੇਣੀ। ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰੇ 'ਚੋਂ ਰਸਦ, ਦੁੱਧ, ਘਿਓ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤ ਮਿਲ ਜਾਣੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਕਈ ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਆਏ ਜਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਐਸੇ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਝੂਠੇ ਗਵਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੇਲ੍ਹਖਾਨੇ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਫੇਰ ਸਿੱਧੇ ਡੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਆਪਣੇ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਏ. ਇਹੀ ਗੁਰੂ ਭਗਤੀ ਹੈ।"[5]

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੂਕਾ ਮੱਤ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਰਸਾਰ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਉਹ ਅਟਕ ਤੋਂ ਜਮਨਾ ਤੱਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਖਤੀਆਂ ਦਾ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਹਿਰੂਨੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੜੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਲਹਿਰਾਂ ਬਹਿਰਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ੩੩ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਦੀ ਸਖਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਬਿਤਾਏ। ਫਿਰ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਕਾਂਗਰਸ, ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਹਿਰ, ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ , ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਲਹਿਰਾਂ, ਰਜਵਾੜਾ ਸ਼ਾਹੀ ਜਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਜਾ ਮੰਡਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਅੰਦੋਲਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਿਆਂ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਇਤਿਹਾਦ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਾਅਦ ਉੱਜੜ ਪੁੱਜੜ ਕੇ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪੂਰਵਜ ਗੁਰੂਆਂ ਜਿਉਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਮੁਦਈ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇਂ ਲੇਖਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ

"ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ, ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਵਰਕਰ ਰਹੇ। ੧੯੨੯ ਈ. ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਲਈ ੧੦੦ ਘੋੜੇ ਭੇਜ ਕੇ ਅਸਫਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਰਗ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਨਿਰਵਿਘਨ ਚਾਲੂ ਰੱਖਿਆ।"

"ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੰ. ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਡਾ. ਪੱਤਾਭੀਸੀਤਾਰਮਈਆ, ਡਾ. ਕੇ. ਐਮ. ਮੁਨਸ਼ੀ, ਮੌਲਾਨਾ ਹਬੀਬੁਲ ਰਹਿਮਾਨ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਉੱਘੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ੧੯੩੭ ਈ. ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ੧੯੩੯ ਈ. ਦੀ "ਸਟੇਟ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ" ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਿਆਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ੧੯੪੫ ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਿਮਲੇ ਡਾ: ਅਬੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਸਾਡੀਆਂ ਕੋਈ ਮੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਚਾਹੋ ਲਿਖ ਲਵੋ। ਇਹ ਹੈ ਨਿ-ਸਵਾਰਥ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਬੱਧਾ ਸੀ।"[6]

ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਕ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਛਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਹੋਣੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦੂਰ-ਰਸ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਿਸ਼ਨ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨੀ ਬਿਖਮ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗੁਰੂ ਜੋੜੀ ਨੇ ਵੰਗਾਰਾਂ ਭਰਪੂਰ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖਿੜੇਮੱਥੇ ਦਸਤਪੰਜਾ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੧੯੫੯ ਈ. ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਵਾਸਨ ਬਾਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਨ। ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਆਪਣੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਮੰਚਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਮੁਖੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਕੂਕਪੁਣੇ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਅਯਾਮੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਤੇ ਪੰਛੀ ਜਾਤ ਪੁਆਉਂਦੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਬੇਅੰਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਵਡਮੁੱਲਾ ਮੁੱਖ ਲੇਖ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਦੋ ਟੂਕਾਂ ਦੇ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਜੀ ਦੇ ਮੁਲੰਕਣ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਟੂਕ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਦਾਤ ਵਿਚਾਰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

"੩ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੯ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ:–

"ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਮਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਇਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਆਏ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਈਵਾਰੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਬੰਨੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਦਰਸਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਾਟਕ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਚੇਰੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਿੰਮੇ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ, ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਤੇ ਉੱਚਾ ਉੱਠਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦਾ ਆਚਰਣ ਉੱਚਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਠੰਢੇ,ਨਿਤਾਣੇ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਵਿਚ ਹੌਂਸਲੇ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਹੋਵੇ, ਇਸਦਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧੇ ਫੁੱਲੇ।"[7]

"ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ 'ਚੋਂ ਇਕ ਬੂੰਦ ਕੱਢ ਕੇ ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋਹੜਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਚੱਤਰ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ 'ਬੇਅੰਤ ਜੀ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਚੁਸਤੀ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਹੈ। ਆਰਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ, ਫੇਰ ਵੀ ਥਕਾਵਟ ਕਿਧਰੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਵੀ ਬੈਠਦੇ ਉਠਦੇ ਹਾਂ, ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਲਗਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਠਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਵੀ ਕਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ

ਆਸਰਾ ਲੈ ਨਹੀਂ ਉਠਦੇ। ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬੱਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦਿਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਸਫਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲੱਖਤਾ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਛਾਇਆ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਬਣੀ ਰਹੇ।"[8]

ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਲਿਸ ਚੌਂਕੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ੧੯੨੮-੨੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ (੧੮੭੨ ਈ.) ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਦਰੋਹ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਨੂੰ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ, ਮਿਆਂਮਾਰ (ਬਰਮਾ) ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਬਾਰੇ ਨਕਸ਼ੇ ਆਦਿਕ ਬਣਾ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਭਾਅ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਰਜਨ ਲੇਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਹਰ ਆਰਟੀਕਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਨੁਕਤਾ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਸਮੱਗਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਕਟ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਕਲਮ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਪੂਰਨ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ "ਮਿਟੇ ਕਸ਼ਟ ਗਊਅਨ" ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ "ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੇਅਰ" ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸ ਚੇਅਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਪੇਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁਘੜ ਸਿਆਣੇ, ਖੋਜੀ,ਪਾਰਖੂ, ਬੁੱਧਬਿਬੇਕ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਅਤੇ ਵਿਨਮਰ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਹ ਮਿਲਣਸਾਰ ਅਤੇ ਮਿੱਠ ਬੋਲੜੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮੁਕਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਕਦੇ ਦਾਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਮਾਇਕ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਦਸਤਕਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਨ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਦੇ ਇਸ ਬਿਖਮ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਅਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਜਗਤ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਲੋਭਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸੰਨ ੧੯੭੬ ਈ. ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਕੌਰ ਪੁੱਤਰੀ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਧੰਨਬਾਦ (ਬਿਹਾਰ) ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਬੀਬੀ ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਬੀ. ਏ. ਤੱਕ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਆਪ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਫਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਲਾਇਤ ਨਿਵਾਸੀ ਵਿਦਵਾਨ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੈ। ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਵਿਆਹੀ ਹੈ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਿਆ ਹੈ– "ਅੱਲਾਹ ਕਰੇ ਜ਼ੋਰੇ ਕਲਮ, ਔਰ ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ!"

ਫੁੱਟ ਨੋਟ:

1. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ-੧੯੯੮ ਈ. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਫਾ ੩੯-੪੦
2. ਉਪਰੋਕਤ ਸਫਾ ੮੭-੮੮
3. ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)-੨੦੦੨ ਈ. -ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਫਾ ੮-੯
4. ਉਪਰੋਕਤ ਸਫਾ-੧੦
5. ਉਪਰੋਕਤ ਸਫਾ ੧੩-੧੪
6. ਵੱਡ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਚਰਜ ਰੂਪ-੧੯੯੦ ਈ., ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਫਾ ੨੦-੨੧
7. ਬੇਅੰਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ-੧੯੯੬ ਈ.-ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਫਾ ੪੧
8. ਉਪਰੋਕਤ-ਸਫਾ ੪੮

—ਕਰੀਵਾਲਾ (ਸਿਰਸਾ)

—੧੨੫੦੭੫, ੧੨.੧੦.੨੦੦੬

ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

—ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਕਾਫ਼ਲੇ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ।
ਬਿਰਧ ਬਾਬੇ, ਬਾਲ ਬੱਚੇ,
ਗੱਠੜੀਆਂ ਬੱਧਾ ਸਮਾਨ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ।
ਜਾਨ ਸੁੱਕੀ, ਮਹਿਕ ਮੁੱਕੀ,
ਗੁੰਮ ਹੈ ਸਭ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ।
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ 'ਚੋਂ ਲੋਸ ਮੁੱਕੀ,
ਮਹਿਕ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ।
ਰਾਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ,
ਇਹ ਕੈਸਾ ਇਮਤਿਹਾਨ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲੱਗੇ
ਰਾਵੀਓਂ ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ।
ਬਿਰਖ ਬੂਟੇ ਸਹਿਮ ਗਏ ਨੇ,
ਵੇਖ ਰੱਤ ਰੰਗੀ ਬਹਾਰ।
ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚ ਖਲਬਲੀ ਹੈ,
ਉੱਡਣਾ ਭੁੱਲੇ ਉਡਾਰ, ਅਵਾਜ਼ਾਰ।
ਕਰਬਲਾ ਪੰਜਾਬ ਬਣਿਆ,
ਕਤਲਗਾਹਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰ, ਮਨ ਤੇ ਭਾਰ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਛਾਂਗਿਆਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ,
ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਬਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਉੱਜੜੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ,
ਛੱਤ ਤੋਂ ਬਿਨ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਨਾ ਸੁਣੇ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਵੇਂ,
ਆਪਣੇ ਗੱਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਜਖ਼ਮ ਜੋ ਦਿੱਤੇ ਸਮੇਂ ਨੇ,
ਜੀਭ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਪਰ ਕੱਟੇ ਪੰਛੀ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ,
ਮੈਂ ਉਡਾਰੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਮਨ ਦਾ ਹੈ ਖਾਲੀ ਕਟੋਰਾ,
ਨੀਰ ਅੱਖੋਂ ਡੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਸ਼ਹਿਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ,
ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਵਕਤ ਦੀ ਡਾਢੀ ਕਰੋਪੀ,
ਘਰ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਬਿਰਖ਼ ਦੇ ਟਾਹਣਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖੜੀ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ,
ਵੀਰ ਜਿਸਦਾ ਖਾ ਗਈ ਕਾਲੀ ਹਨ੍ਹੇਰੀ।
ਕੱਚ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਅਜੇ ਵੀ ਚੁਗ ਰਹੀ ਹੈ,
ਪਾਟੀ ਚੁੰਨੀ ਵਾਲੀ ਪਿੰਡੋਂ ਭੈਣ ਮੇਰੀ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਉਸ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੈ,
ਪੁੱਤ ਜਿਸ ਦਾ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਢੇਰੀ।
ਬਾਘੀਆਂ ਪਾਵਾਂ ਮੈਂ ਏਨਾ ਜ਼ਹਿਰ ਪੀ ਕੇ,
ਇਹ ਨਹੀਂ ਔਕਾਤ ਮੇਰੀ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ।

ਦਰਦ ਵਾਲੇ ਰੰਗ ਨਾ ਲਹਿੰਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੋਂ,
ਇਹ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਰੰਗ ਕੱਚੇ।
ਰੋਣ ਮਗਰੋਂ ਲੈ ਗੁਬਾਰਾ ਪਰਚ ਜਾਵਣ,
ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਭੋਲ ਬੱਚੇ।
ਬਲਦਿਆਂ ਅੰਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ,
ਕਿੱਦਾਂ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੱਚੇ।
ਕਰ ਸਕੇਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈ, ਹੇ ਆਜ਼ਾਦੀ,
ਇਹ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹੰਝ ਸੱਚੇ।
ਮੈਂ ਅਜੇ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

੧੧੩ ਐੱਫ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿਘ ਨਗਰ,
ਪੱਖੋਵਾਲ ਰੋਡ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਬੇਬੇ

—*ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਸਨਪੁਰੀ*

ਚੌਦਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ
ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਏ!
ਖੇਡਣ ਖਾਣ ਦੀ ਉਮਰ ਏ ਹੁੰਦੀ
ਪਏ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ਼ ਅਜੇਹੇ
ਹੋਣੀ ਨੇ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਆ
ਏਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਉਠਿਆ
ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਬਾਪ ਦਾ ਸਾਇਆ
ਕਿਧਰੇ ਗਈਆਂ ਦੌੜ ਬਹਾਰਾਂ
ਖ਼ਿਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬੱਦਲ ਪਲ ਵਿਚ ਛਾਇਆ
ਮੇਰਾ ਸਾਇਆ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ
ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ

ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕੰਨਾਂ ਨੇ
ਇਹ ਵੱਡੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਸੀ
ਕਿਸੇ ਮਾਰਿਆ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ
'ਇਹ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ
ਹੋ ਗਿਆ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਪੰਝਾ ਦਾ'
ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹ ਬੋਲ ਨੇ ਮੇਰੇ
ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਚੁੱਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ
ਮੇਖਾਂ ਵਾਂਗੂ ਖੁਬਦੇ ਰਹਿੰਦੇ
ਤਿੰਨ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਵੀਰ ਇਹ ਕੱਲਾ
ਜਿਸ ਦਾ ਵਾਲੀ ਸੀ ਹੁਣ ਅੱਲਾ।

ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮਰਦਾਂ ਵਰਗੀ
ਉਮਰਾਂ ਦਾ ਜੋ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ-ਦਰਦਾਂ ਵਰਗੀ
ਨਿਰੀ ਆਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਸੀ ਉਹ
ਜਾਂ ਫਿਰ ਰੱਬ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸੀ ਉਹ
ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ
ਕੀ ਰੱਬ ਹੁੰਦਾ ਗ਼ੈਰ ਜਿਹਾ ਨਈਂ ?
ਰੱਬ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ
ਮਾਂ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਲੋਕੋ
ਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਮਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਮੈਂ
ਘਰੋਂ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਣਾ
ਰੋਟੀ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹੀਂ ਹੋਣੀ
ਮਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਛੇਤੀ ਆਣਾ
ਇਕ ਪੁਤ ਦੀ ਮਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ
ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮ ਲੈਣਾ
ਤੇ ਫਿਰ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਕਹਿਣਾ
ਤੂੰ ਸਰਵਣ ਪੁੱਤ 'ਜੀਤ' ਏਂ ਮੇਰਾ
ਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰਹੀ ਮੀਤ ਏਂ ਮੇਰਾ
ਪੂੰਝ ਕੇ ਬੇਬੇ ਦੇ ਮੈਂ ਹੰਝੂ
ਰਤਾ ਕੁ ਹੱਸ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ
ਪਰ ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਕੱਚ ਦਾ ਦਿਲ ਇਹ
ਵਾਂਗ ਪਤਾਸੇ ਭੁਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ
ਤੇ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ
ਹੰਝੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖੁਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਥਣ ਨੂੰ ਜਦ ਕੰਮ ਤੋਂ ਆਉਣਾ
ਖੜੀ ਦਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ
'ਆ ਗਿਆ ਮੇਰਾ 'ਜੀਤ' ਆ ਗਿਆ'
ਕਹਿ ਕੇ ਫੜਦੀ ਬਾਂਹ ਸੀ ਹੁੰਦੀ
ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮੇਰੀ
ਦਿਸਦੀ ਸਦਾ ਉਡੀਕ ਜਹੀ ਸੀ
ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਪਲਦੀ
ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਦੀ ਚੀਕ ਜਹੀ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਸ ਬਾਪੂ ਵਾਂਗੂੰ
ਖਰੀ ਖਰੀ ਵੀ ਆਖ ਸੁਨਾਉਣੀ
'ਬੁੱਢ ਵਲੇਟ ਤੂੰ ਹੋ ਗਿਆ ਏਡਾ
ਤੈਨੂੰ ਅਕਲ ਕਦੇ ਨਾ ਆਉਣੀ'
ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੀ
'ਆਪਣੇ ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਪੁੱਤ ਦੀ
ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਦਮ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ'
ਦਵੇ ਦੁਆਵਾਂ ਉਠਦੀ ਬਹਿੰਦੀ
'ਅੱਛਾ ਮੇਰੇ ਸਰਵਣ ਪੁੱਤਾ
ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆ
ਮਾਂ ਦੇ ਗੋਗੇ ਗੋਣ ਵਾਲਿਆ
ਵੇ ਤੂੰ ਰੱਖ ਰੱਖ ਭੁੱਲੇਂ ਪੁੱਤਾ
ਜਗ ਤੇ ਵਧੇ ਤੇ ਫੁੱਲੇਂ ਪੁੱਤਾ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ ਵੰਡੇਂ,
ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂ ਲੋਆਂ ਵੰਡੇਂ।

ਜੋ ਮਾਂ ਦੇਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ
ਜਗ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸੀਸ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲਿਓ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਉਸ ਦੇ ਅਸ਼ਿਰਵਾਦ ਦੇ ਸਦਕੇ
ਹੋਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ
ਥਲਾਂ 'ਚ ਚੁੰਘੀਆਂ ਭਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ
ਅੱਗ ਦੇ ਸਾਗਰ ਤਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਠਾਂ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ
ਅੱਠਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ
ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਫ਼ੜ ਕੇ
ਚਲਦਾ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ
ਸਵਰਗਾਂ ਜਿਹਾ ਆਨੰਦ ਸੀ ਮਿਲਦਾ
ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦੇ ਝੂਲੇ ਤੇ
ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈ ਕੇ
ਮਾਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਲੋਰੀ ਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਮਿਲਦਾ
ਜਦ ਉਹ 'ਜੀਤ' 'ਜੀਤ' ਆਖਦੀ
ਨੱਚ ਉਠਦਾ ਸੀ ਬਾਲਕ ਦਿਲ ਦਾ।

ਪਰ ਅੱਜ ਪਿਆਰੀ ਪਿਆਰੀ ਬੇਬੇ
ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਆਰੀ ਬੇਬੇ
ਇਸ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੱਲਿਆਂ
ਲਾ ਗਈ ਦੂਰ ਉਡਾਰੀ ਬੇਬੇ
ਹੁਣ ਨਾ ਜਾਣਾ ਮੇਰੇ ਉਤੋਂ
ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬਲਿਹਾਰੀ ਬੇਬੇ
ਅੱਖਾਂ ਚੋਂ ਇਉਂ ਹੰਝੂ ਡਿਗਦੇ
ਜਿਉਂ ਚੱਲੇ ਪਿਚਕਾਰੀ ਬੇਬੇ,
ਪਤਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ
ਤੂੰ ਨ੍ਹਈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਣਾ ਬੇਬੇ
ਆਪਣੇ ਰੋਂਦੇ ਸਰਵਣ ਪੁੱਤ ਨੂੰ
ਤੂੰ ਨਈਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣਾ ਬੇਬੇ
ਥੱਕਦੀ ਨਈਂ ਸੀ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੇਬੇ
ਦੇ ਦੇ ਨਿੱਤ ਅਸੀਸਾਂ ਮੈਨੂੰ
ਜਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿਉਂ ਦੇ ਗਈ ਏਂ
ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੀਆਂ ਚੀਸਾਂ ਮੈਨੂੰ।

ਹੁਣ ਜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਆਉਂਦਾ ਮੇਰੇ
ਜੀ, ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਜੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦਾ
ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵੀ ਬਹਿੰਦਾ
ਪਰ ਮਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੇ
ਆ ਕੇ ਦੱਸੋ ਕੌਣ ਬਹੂਗਾ
ਕਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤ, ਪੁੱਤ ਆਖੂ
ਕਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ 'ਜੀਤ' ਕਹੂਗਾ।

ਜਦ ਦੀ ਮੈਥੋਂ ਮਾਂ ਵਿਛੜੀ ਹੈ
ਸਿਰ ਦੀ ਠੰਢੀ ਛਾਂ ਵਿਛੜੀ ਹੈ
ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
ਬਾਲ ਪੁਣੇ ਦਾ ਛੁਟ ਗਿਆ ਗੁੱਡਾ
ਬਾਪੂ ਬਾਝੋਂ ਨਈਂ ਸੀ ਹੋਇਆ
ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਹੋ ਗਿਆ ਬੁੱਢਾ।

ਕੋਠੀ ਗੜਵਾ ਚਾਂਦੀ ਦਾ
ਬਰੋਕਾ ਚੌਕ ਲੁਧਿਆਣਾ
ਫੋਨ 0161-2802433
ਮੋਬਾਇਲ 98151-25641

ਸੁਹਾਗਣ

—ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਤਰਸ'

ਸਚ[1] ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਹਾਗ ਹੈ, ਜਾਂ ਵੱਸੇ ਮਨ ਆਏ,
ਭਾਗ ਧਰਤ ਦੇ ਜਾਗਦੇ, ਅੰਬਰ ਫੁੱਲ ਵਰਸਾਏ।

ਮਾਟੀ-ਹਿਰਦਾ ਮੌਲਦੀ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੱਚ ਸਮਾਏ,
ਫ਼ਲ ਮੀਠੇ ਫੁੱਲ ਰਾਂਗਲੇ, ਜੇ ਬੀਜ ਸੱਚਾ ਬੁਜਾਏ[2]।

ਕਾਲ ਤੇ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹ ਜਏ, ਮਨੁ[3] ਰਾਖੋ ਸੱਚ ਡੁਬਾਏ,
ਕੂੜ ਮੂੜ[4] ਸਭ ਮਰ ਜਾਏ, ਇੱਕ ਸਾਚੇ ਨਾ[5] ਚਿੱਤ ਲਾਏ।

ਸੁਖੀ ਵਸੇ ਸੰਸਾਰ ਇਹ, ਊਚਾ ਆਹਰ ਆਚਾਰ,
ਵਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਸਦ[6] ਰਹੇ, ਜੇ ਹੋ ਸੱਚਾ ਬਪਾਰ।

ਹਰ[7] ਹਰ ਜਾਵਣ ਰੁੱਖ;
ਮਿਟ ਜਣ ਸੱਭੇ ਦੁੱਖ;
ਇੱਕੋ ਜੇ ਹਰਿ ਨਾਮ ਦੀ,
ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੱਸੇ ਭੁੱਖ।

1. ਸਚ-ਪ੍ਰਭੂ 2. ਬੁਜਾਏ-ਬੋਇਆ ਜਾਏ 3. ਮਨੁ-ਮਨ ਨੂੰ
4. ਮੂੜ-ਮੂੜ੍ਹ (ਮੂਰਖਤਾ) 5. ਨਾ-ਨਾਲ 6. ਸਦ-ਸਦਾ
7. ਹਰ ਹਰ ... ਆਤਮਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇ

❖❖❖❖

ਜਿਹਬਾ ਬੋਲੇ ਜਾਂ ਨ ਬੋਲੇ, ਹਿਰਦੇ ਵਾਸ ਹਮਾਰੇ,
ਜਿਸ ਦਰ ਜਾਵਾਂ ਜੋ ਕਮਾਵਾਂ, ਸਾਜਨ ਸਾਥ ਪਿਆਰੇ।

ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਵੱਸਣ, ਨਸਦੀ ਦੂਰ ਉਦਾਸੀ,
ਸੱਚ ਦੇ ਮਾਰਗ ਚਲਦੇ ਜਾਂਦੇ, ਕਟਦੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ।

ਪਤਤ ਪਦਾਰਥ ਛੂਹ ਨਾ ਸੱਕਣ, ਸਾਜਨ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ,
ਜਿਸ ਦਰ ਜਾਵਣ ਐਸੇ ਗੁਰਮੁੱਖ, ਦੂਰ ਜਾਣ ਉਦਰਾਵੇਂ।

ਸ਼ਬਦ ਰੰਗੇ ਜੋ ਭੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ, ਸੁੱਚੀ ਸਦਾ ਕਮਾਈ,
ਜਿਸ ਨਾ[1] ਜੁੜੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ਆਪੇ ਹੋਣ ਸਹਾਈ।

ਏਸ ਕਾਲ ਮਹਿ ਭਗਤਨਿ[2] ਲੋੜ;
ਨਾ ਕਦੀ ਵਿਛੋੜੇ, ਹਰ ਥਾਂ ਜੋੜ;
ਸੁੱਖ ਦੀ ਸੀਮਾ ਵੱਧੇ ਫੁੱਲੇ,
ਮਾਨਵ! ਮਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਮੋੜ।

---

1. ਨਾ-ਨਾਲ 2. ਭਗਤਨਿ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ।

ਆਧੁਨਿਕ ਦੋਹੇ

—ਡਾ: ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ

ਜਿਥੇ ਸੱਚ ਹੈ ਵਰਤਦਾ, ਜਿੱਥੇ ਪਾਕ ਨਿਗ਼ਾਹ।
ਜਾਵੇ ਰੱਬ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ, ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਰਾਹ॥

ਬੰਦਾ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਦੀ, ਛੱਡ ਬੈਠਾ ਹੈ ਰੀਤ।
ਢਿੱਡ ਤਾਂ ਭਰਦਾ ਖੂਬ ਹੈ, ਭਰਦੀ ਨਾ ਪਰ ਨੀਤ॥

ਮੋਮੋਠਗਣੀ ਮਾਇਆ, ਲੈਂਦੀ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਹ।
ਜੋ ਨਾ ਜਾਵੇ ਮੋਹਿਆ, ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਹੈ ਓਹ॥

ਰੁੱਤਾਂ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ, ਓਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ।
ਸੂਰਜ ਗੋਲਾ ਅੱਗ ਦਾ, ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਹੈ ਬਾਪ॥

ਇਹ ਕੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਹੋਈ ਕੌਮ ਬੀਮਾਰ।
ਨੱਚਦਾ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਹੈ, ਮਹਾਂਬਲੀ ਦੁਰਾਚਾਰ॥

ਰਹਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ, ਹੋ ਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ।
ਜੇ ਤੂੰ ਅਕਲ ਲਤੀਫ਼ ਹੈਂ, ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰੱਖ॥

ਪੁੱਛੇ ਕੋਈ ਨਾ ਓਸ ਨੂੰ, ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਦਾ ਆਪ।
ਮੂਕ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਗਿਆ, ਘਰ 'ਚ ਬੁੱਢਾ ਬਾਪ॥

ਉਲਟਾ-ਪੁਲਟਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਉਲਟੀ ਇਸਦੀ ਤੋਰ।
ਕੁੱਟਣ ਏਥੇ ਸਾਧ ਨੂੰ, ਪੂਜਣ ਏਥੇ ਚੋਰ॥

ਜੇ-ਨ੍ਹੀ ਕੀਤਾ ਮਿੱਤਰਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਤੂੰ ਸਤਿਕਾਰ।
ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਆਸ ਰੱਖ, ਪਾਉਣ ਤੈਨੂੰ ਹਾਰ॥

ਝੂਠਾ ਬੇਈਮਾਨ ਜੋ, ਦਗ਼ਾਬਾਜ਼ ਮੱਕਾਰ।
ਰੱਬਾ, ਐਸਾ ਸ਼ਖਸ ਹੁਣ, ਮਿਲੇ ਨਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ॥

ਦੇਵੇ ਨਾ ਧੀ-ਪੁੱਤ ਨੂੰ, ਖਰਚੇ ਪਾਈ ਨਾ ਆਪ।
ਮੱਖੀ-ਚੂਸ ਕੰਜੂਸ ਨਾ, ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਬਾਪ॥

ਰਹਿਣ ਸਾਜ਼ਿੰਦੇ ਬਦਲਦੇ, ਰਹਿਣ ਬਦਲਦੇ ਸਾਜ਼।
ਅਮਰ ਸਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹੈ, ਅਮਰ ਸਦਾ ਆਵਾਜ਼॥

—ਗਲੀ ਵਿਕਾਸ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ
ਮਲੋਟ-152107

ਮੁਖ਼ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਜੱਸ ਜੀਵਨ

—ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਕਿਸਾਨ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਲੁਟੀਂਦੇ ਕੁਟੀਂਦੇ ਇਧਰ ਆ ਗਏ। ਏਥੇ ਜਗਮਲੇਰੇ ਆ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੀ ਤੀਸਰੀ ਮਾਤਾ ਚੋਂ ਓਧਰੇ ਜਨਮੀ ਸਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੀਸਰੀ ਭੈਣ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਏਧਰ ਆ ਕੇ ਦੋ ਨਿਰੋਲ ਭਾਰਤੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੋ ਹੋਰ ਭੈਣਾਂ ਬਲਵੀਰ ਕੌਰ, ਸਿਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਅੱਠ ਨੌਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਕਰੂਰ ਇਕਲਾਪਾ ਹੰਡਾ ਰਿਹਾ ਪਰਿਵਾਰ ਘੰਮਾਂ ਘੰਮ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਵਹਿਮੀ ਪੁੱਤਰਾਂ-ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੀਆਂ-ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਪੋਤੀਆਂ-ਪੋਤੇ ਵੀ ਪਰਨਾਏ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇਰੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਹਿਮੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵਡ ਉਮਰੇ ੯੫ ਸਾਲ ਦੇ, ਸਾਡੇ ਭੂਆ ਜੀ ਲਾਭ ਕੌਰ (ਮਾਤਾ ਮਾਸਟਰ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ) ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ। ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਔਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਨੇ ਵਾਕ ਉਚਾਰਿਆ। 'ਸੰਗਤਾਂ, ਅੱਸੂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਾਂਗ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ'।

ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਪੰਜ ਛੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ ਪਿੰਡ ਜਗਮਲੇਰਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਗੂ ਰੋਲ ਚੁਚਾਲ ਕੋਠੀ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਏਥੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਮਾਲਕ 'ਸਕੇਨਰ, ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨੁਮਾ ਪੱਕੀ ਹਵੇਲੀ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਚ ਕੱਚੀ ਕੋਠੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੱਖੋਂ ਉਤੇ ਇਕ ਚੁਬਾਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਾਲ ਤਬੇਲਾ, ਅਨਾਜ ਗੁਦਾਮ ਅਤੇ ਕਰਿੰਦਿਆਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਪੱਕੇ ਕਮਰੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੋ ਵੱਡੇ ਉੱਚੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚੌਕਸੀ ਪਾਰੋਂ ਕਮਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਕੇਨਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੇਠਾਂ ਦੇ ਮੁਖਤਿਆਰਾਂ ਵੀ ਨੱਬੇ ਸਾਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਕਰ ਲਈ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾ ਚੁਚਾਲ ਸੀ। ਕੋਠੀ ਪੈਣ ਕਰਕੇ 'ਚੁਚਾਲ ਕੋਠੀ' ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੈੱਡ ਕੁਆਟਰ ਵੀ ਏਥੇ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਵੱਡੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ 'ਜੀਵਨ ਨਗਰ', ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੋਂ ਆਏ ਬਹੁਤੇ ਲੀਡਰ ਨੁਮਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੱਗਮਲੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਸਾਇਆ। ਜਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪੀਆਂ। ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਗਰਾਨੀ, ਸੰਤ ਕੰਧਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਿੱਜੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਸ੍ਰ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਾਗਜ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈ, ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਜਗਮਲੇਰੇ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵੇਸਥਾ, ਸੂਬਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਧਾਂ 'ਚ ਵੀ ਆਗੂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖਤਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਉਤੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਏਥੇ ਵਸਾ ਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਸੰਤ ਨਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਬਹੁਤੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜੱਸ-ਜੀਵਨ, ਚੌਥਾ, ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ ਪੜ੍ਹੋ)

ਇਸੇ ਸੰਤ ਨਗਰ ਦੇ, ਉਦੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਬੰਨੇ ਇਕ ਵਡੀ ਹਵੇਲੀ ਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਦੱਖਣ ਗੁੱਠੇ, ਇਕ ੫੦ ਕੁ ਫੁੱਟ ਲੰਮਾ ਸਲੰਮਾਂ ਕੱਚਾ ਕੋਠਾ ਸੀ। ਵਿਚੋਂ ਡੂੰਘਾ, ਵਿਚਕਾਰ ਜਹੇ ਇੱਕੋ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਬਾਰੀ ਝਰਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਤ ਨਗਰ ਦੇ ਹਰ ਘਰ ਕੋਠੇ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾ ਕੇ ਓਧਰੋਂ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਵਸਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰੀਬ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਸੰਤ ਨਗਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨੀ। ਨਵੇਂ ਆਇਆਂ ਦਾ ਵਸੇਬਾ, ਮੁਖ਼ਤਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਉੱਦਮ, ਖਾਸ ਕਰ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲੇ ਗੇਲੇ ਦੇ ਪੱਜ। ਇਹ ਵੱਡੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਨ, ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਪਤਲਾ ਉੱਦਮੀ ਸਰੀਰ। ਸੰਖੇਪ ਜਿਹਾ ਤਿੱਖਾ ਚਿੱਟਾ ਦਾਹੜਾ। ਵਿਰਕ ਗੋਤ ਦੇ ਸੂਕੇ ਬਾਂਕੇ ਜਵਾਨ, ਪਹਿਲੀ ਉਮਰੇ ਚੋਰੀ-ਡਾਕਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਕੂਕੇ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੇ। ਏਨੇ ਕੀਤੇ ਕਰਾਏ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ੮੦ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ। ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚ ਵਿਰਕਾਂ ਵਾਲਾ ਖੜਕਾ ਦੜਕਾ। ਚੌਧਰ ਤੋਂ ਅਸਲੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਧੀਕੀ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣ ਲੈਣ ਤਾਂ ਅੜ ਕੇ ਇਨਸਾਫ ਕਰਾਣਾ। ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਸ਼ਕ। ਮਾਨਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅਣਮੁੱਕ ਭੰਡਾਰ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਵਰਗਾ ਪ੍ਰੇਮ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਇਕ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆ

ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੱਲ ਸੂਬਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਸੂਬਾ ਜੀ ਵੀ ਬਿਹੰਗਮ। ਸੂਬਾ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਚੋਧਰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਫਿਰਦੀ ਵੀ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ। ਜੱਥੇ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਏਨਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਸੋਧ ਮਰਿਆਦਾ ਵਲੋਂ ਕਰੜਾਈ। ਜਦੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਜਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਮਧਰੇ ਜਹੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨੀ। ਲੋੜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀਹ ਤੀਹ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪੈਣੇ। ਇਕ ਜਣੇ ਨੇ ਡੰਗੋਰੀ ਉੱਤੇ ਛਤਰੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟੱਟੂ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਜਾਣਾ। ਏਹ ਛਤਰੀ ਸੂਬਾ ਜੀ ਦੀ ਪੱਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਣ ਗਈ। ਮੌਸਮ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਵੇ। ਛਤਰੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿਣੀ। ਹੱਥੀਂ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਅਸਲੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ ਬਹਿਣ ਉੱਠਣ 'ਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਂਗ ਲੱਗਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ। ਕੱਦ ਮਧਰਾ, ਸੁੰਦਰਤਾਈ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ। ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਛਾਬਾ ਏਨਾ ਝੁਕਦਾ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਪਿਆ ਲੱਗੇ।

ਕੱਚੀਆਂ ਅਲਾਟਾਂ ਵੇਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਮੈਂ ਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਖੇਤ ਵਾਹ ਸੁਹਾਗ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਖੇਤ ਬੰਨਿਓਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਖੇਤ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ-ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਕੋਲ ਸੱਦ ਕੇ ਆਖਿਓ ਨੇ ਤੂੰ ਇਹ ਖੇਤ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕੇਰਾ ਕੇਰ ਲੈ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੇਤ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਹਲ-ਬੀਜ ਲੈ ਕੇ ਗਏ, ਵੇਖਿਆ ਖੇਤ ਬੀਜਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਗੁੱਠਾਂ ਗੋਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਸੂਬਾ ਜੀ ਕਲ੍ਹ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੂੰ ਬੀਜ ਲੈ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਏਥੋਂ ਚਲਾ ਜਾ। ਬੀਜ ਸੂਬਾ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਫਸਲ ਅਸੀਂ ਹੀ ਵਢਾਂਗੇ। ਉਸ ਨੇ ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਓਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤੂੰ ਨਾਮ ਜੱਪ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹਿਲ ਜੁੱਲ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰੋਸ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਰਾਹੇ ਪੰਧੇ ਮਿਲ ਪੈਣ ਤੇ, ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਨਾਮ ਕਰਨੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਤ ਨਗਰ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜਹੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਆਣਾ ਜਾਣੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਥੇ ਸਾਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਕੋਲ ਸਾਡੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਨਾਮ ਕਰ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਕੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ? ਸੰਤਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਬਚਿਓ! ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਿਉਂ ਆਈ ਹੈ ? ਅਸੀਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਸਾਡਾ ਤਿਆਰ ਖੇਤ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਬੀਜਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਦੱਸਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੰਤਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਉਂ ਸੂਬਿਆ! ਮੁੰਡੇ ਠੀਕ ਆਂਹਦੇ ਨੇ (ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਬਿਨਾਂ, ਸੂਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਏਸਤਰਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਲਾਇਆ) ਸੂਬਾ ਜੀ ਹੌਲੇ ਜਹੇ ਆਖਿਆ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੇਤ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਬੀਜ ਏਥੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਜਾਓ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਸਾਂਭ ਲਓ।

੧੯੪੮, ਸੰਤ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਹੋਲਾ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਝਰੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਵਹਿਮੀ ਜੀ! ਹੋਲੇ ਦੀ ਰਸਦ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਕੋਠੇ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸਾ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ! ਸੱਤ ਬਚਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ।

ਸਰਦੀ ਅਜੇ ਹੈਗੀ ਸੀ। ਓਸੇ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸਾ ਵੇਹਲਾ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਿਸਤਰੇ ਟਿਕਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਤੱਤ ਫੱਟ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ, ਮੰਜਾ ਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਦ੍ਹੇ ਤੇ, ਨੱਥੇ ਸਾਲਾ ਦਾਦੀ ਜੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੋਲੇ ਦੀ ਰਸਦ ਅੰਦਰ ਟਿਕਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਬਿਸਤਰੇ ਬਾਹਰ ਲੱਗਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੁਣਾਓ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ? ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਲ ਤੇ ਬਾਵਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ– ਥੋੜ੍ਹਾ ਥਾਂ ਮੰਗ ਕੇ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਚੇਤੇ ਕਰਾਇਆ, ਆਪੇ ਆਂਹਦਾ ਸੈਂ ਓਹਨਾਂ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿੰਦ ਕਿਵੇਂ ਛੁੱਟੇ। ਜੇ ਓਧਰੋਂ ਬਚਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ ਏਂ। ਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸੌਦਾ ਵਾਪਸ ਮੋੜ

ਲੈ। ਨਹੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ! ਏਹ ਸੌਦਾ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਣ ਦਿਓ। ਬੜਾ ਹਾਸ ਬਿਲਾਸ ਹੋਇਆ।

ਹੋਲਾ ਆ ਗਿਆ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਡੇਰੇ ਘਰ ਘਰ ਲਵਾਂਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਾਤ ਕੁ ਵੇਲੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਹੀ ਛਕਣਾ। ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਪਈ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ। ਸੁਭਾਵ ਲੋੜੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਬੇ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੇਚਲ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤਾਂ ਅਸਾਂ, ਵਕਤ ਸਿਰ, ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਕੇ ਜਲ ਪਾਣੀ ਛਕਾ ਦੇਣਾਂ। ਪਰ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਲਗਨ ਵਿਚ ਏਨੇ ਮਸਤ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਨ ਮਨ ਮੌਲਿਆ ਰਹਿਣਾ। ਖੱਬੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਝੋਲਾ, ਜਿਦ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੋ ਕਾਪੀਆਂ, ਇੱਕ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ, ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਘੜੀ ਵਕਤ ਮਿਲੇ ਜੱਸ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੱਚੇ ਨੋਟ ਲਿਖ ਲੈਣੇ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਦ ਏਥੇ ਬੁਢੀ ਮਾੜੀ ਆ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਕੱਲਿਆਂ ਸੋਧ ਕੇ ਜੱਸ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ ਏਡਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਪਏ ਹਨ। ਜੇ ਥੋੜੀ ਸਮਝ ਵੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੱਥ ਵਟਾ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਸੂਬਾ ਜੀ ਕੋਲ ਬਹੁਤੀ ਪਰ ਡੇਰੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਘਰ ਹਟਵੀਂ ਖੁੱਲੀ ਉਚੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬਣੀ ਹੋਈ ਮਸਜਿਦ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਵਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਦ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਤੇ ਸਿੰਘ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ। ਬੀਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰੀਕ ਸੁਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਚੋਂ ਧੂੰ ਕਡ ਦੇਂਦੀਆਂ। ਢਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਇਕ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ (ਇਸਨੂੰ ਨਿਤਨੇਮ, ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ) ਫਿਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈ ਇਕ ਜਣਾਂ (ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਹੀ) ਪੜ੍ਹਦਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ, ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫ਼ਰੀਦ, ਉਪ ਨਾਂ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਸੁਭਵਾਨ ਤਿੱਖੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠੀ, ਢੋਲਕੀ, ਵਾਜਾ, ਕਪੜੇ ਸੀਣ ਹਿਕਮਤ ਆਦਿ ਬੜੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸਨ। ਕਥਾ ਬਾਦ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ। ਅਰਦਾਸ ਜੈਕਾਰੇ ਬਾਦ, ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ 'ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਉੱਝ ਈ ਦੁਹਰਾ ਦੇਣਾ, — ਜਿਦ੍ਹੇ ਨਾਲ ਬੜੀ ਮਧੁਰ ਗੂੰਜ ਪੈਣੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਇਹੋ ਬੋਲਾ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਪਰ ਓਹ ਗੱਲ ਨਾ ਬਣ ਸੱਕਣੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਏਹ ਬੋਲਾ, ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤੋਂ, ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ। ਸੋ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਔਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨਾਇਆ।

ਇਹ ਸੋਅ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਹੋਲੇ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਨਗਰ ਦੇ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਵਾਰਾ ਲੱਗਾ। ਸੰਤ ਗਿਆਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੱਦੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਢੋਲਕ ਵਾਜੇ ਲੈ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਸਣ ਨੇੜੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਸੰਤ ਗਿਆਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਭਰਵੀਆਂ ਮੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਪਤਮ ਦੀ ਗੁੰਜਾਰ ਪਾਂਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਟੀਪ ਤੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕੋਇਲਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਕਦੀ ਸੱਜੀ ਭੁਜਾ ਨਾਲ ਏਧਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਂਦੇ ਕਦੇ ਖੱਬੀਂ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰ ਕੇ ਓਧਰ ਵਾਹਵਾ ਕਰਦੇ। ਓਹ ਰਸ-ਓਹ ਅਨੰਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਅਗੇਰੇ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਤਨ ਮਨ ਮਖ਼ਮੂਰ ਹੋ ਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਵਾਹਵਾ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਵਾਰੇ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਹੋਇਆ। ਜੈਕਾਰੇ ਬਾਦ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਬੋਲਾ ਦੁਹਰਾਇਆ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਇੰਝ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਪੰਡਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਵੀ ਗੂੰਜ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ— ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਬੋਲ ਕੇ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ ਪੁਰਖ ਵੀ ਬੋਲਿਆ ਕਰੋ। ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਓਵੇਂ ਈ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੂੰਜਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਹੋਲੇ ਬਾਦ ਸਾਡੇ ਮਕਾਨ ਬਦਲੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਡੇਰੇ ਲਾਗਲੀ ਮਸਜਿਦ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਤੋਂ ਸਾਂਹਵੇਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਜਿਦ੍ਹੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਕਮਰੇ ਇਕ ਨੁੱਕਰੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਝਲਾਣੀ ਰਸੋਈ ਵਜੋਂ ਮਿਲ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘਰ-ਕੋਠੇ,

ਅਲਾਟ ਕਰਨ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਹਿਮੀ ਜੀ।' ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਅੰਦਰ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਘਰ ਬਦਲੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹੇ ਮੁਖ਼ਤਾਰ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੀ ਕੱਢਿਆ, ਓਹਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਾਹਰ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਓਹਦੇ ਸਾਂਹਵੇਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਖਲਿਆਰ ਕੇ ਝਿੜਕਿਆ। ਪੀੜਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਘਰ ਚਾਹਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਓਹੋ ਮਿਲੇਗਾ। ਉਸਦੇ ਉਜਾੜੇ ਵਿਚ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਖਿਆ ਜੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਵਾਲਾ ਘਰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਡਾ ਘਰ ਨੰ: ਤਿੰਨ ਸੀ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਕੋਠੇ ਕੱਚੇ ਉਂਜ ਬੜੀ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ। ਬਾਹਰ ਵੱਡਾ ਪੱਕਾ ਗੇਟ-ਅੰਦਰ ਡਿਓੜੀ। ਪਿੱਛੇ ਖੁੱਲੀ ਹਵੇਲੀ ਵਸੇਬੇ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੱਖੋਂ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਓਹੀ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਪੀੜਤ ਸੀ ਪਰ ਹੈ ਓਹ ਵੀ ਵੱਡਾ ਕਰਮਾਂਵਾਲਾ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਪਾਰੋਂ ਇਹ ਘਰ ਓਹਦੀ ਅਸਲੀ ਪਸੰਦ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਵੱਲ ਸਿਹਮਤੀ ਪਾਰੋਂ ਵੇਖਿਆ ਵੀ ਨਾ ਅਤੇ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਨੂੰ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੱਡੇ ਜੋੜ ਕੇ ਅਣ ਵੇਖੀ ਥਾਂ ਵੱਲ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਓ। ਅਸਾਂ, ਮੈਂ, ਬਲੀ ਸਿੰਘ ਭਾਈਆ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੁੱਝੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਾਮਾਨ ਲੱਦਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਬੁੱਝੇ ਦਿਲ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਘਰ ਛੱਡਣੇ ਪਏ, ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਭਾਜੜ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੱਡੇ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਾਤ ਕਿੱਥੇ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਹੈ। ਗੱਡਿਆਂ ਅਗੇ ਬਲਦ ਜੋੜਦੇ ਪਏ ਸਾਂ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸੰਤ ਆ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਵਿਨੋਦ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਅੱਜ ਫੌਜਾਂ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਅਸਾਂ ਓਸੇ ਰੌ ਵਿਚ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਧਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਜਾਏ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ– ਪਰ ਸੰਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਦੇ ਗਲਵੱਕੜੀ' ਚ ਲੈ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਹੁਸੈਨ ਵਾਲੀ ਹਵੇਲੀ 'ਚ।

ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਹਵੇਲੀ

ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ? ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਸੰਤ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਓਸੇ ਰੌ ਵਿਚ ਹਨ। ਪਰ ਨਹੀਂ ਸੰਤ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸਨ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੰਤਾਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਏਹੋ ਹੁਕਮ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਏਰੀਏ ਦੀਆਂ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਤਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਅਜੇ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਜੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਤੇ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਟ ਖੜੱਕਾ ਚਲਦਾ ਈ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਰੜੀ ਹਿਦਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਕੋਈ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡਾਂ ਜਾਂ ਪੈਲੀਆਂ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਜਾਓ ਸਨੱਧ ਬੱਧ ਹੋ ਕੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਜੁੜ ਕੇ ਹੀ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਜਾਓ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਦੋ ਸਿੰਘ, ਕਰੀਵਾਲੇ ਵਲੋਂ ਪੈਦਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਨਗਰ ਜਿੱਥੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਇਲਾਜ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਪਿੱਪਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਹਦੇ ਉਦਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਥਾਂ ਵੇਹਲਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਏਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਦੋ ਲੰਘਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਓ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਹਨ ਇਕਦਮ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਪੈ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਿੰਡੋਂ ਦੂਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸਾੜ ਦਿੱਤੇ। ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਤਕ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੁਚਾਲ ਕੋਠੀ ਸੂਹਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਿਨੋਂ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਸ੍ਰ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਤੁਰਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਲਾਸ਼ਾਂ ਸੜਵਾ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹਿਸਾਰੋਂ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਆਏ। ਏਸੇ ਪਿੱਪਲ ਦੁਆਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਏਧਰੋਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਦਬੰਗ ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਸਿੰਘ। ਓਧਰੋਂ ਅੱਖੜ ਖਾਨ ਤੇ ਪੂਰਾ ਧੜੱਲੇ ਦਾਰ ਚੌਧਰੀ ਹੁਸੈਨ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਝਗੜਦੇ ਵੇਖ ਅਫ਼ਸਰ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਨੇ ਘੇਰ ਕੇ, ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਢਵਾ ਲਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਗਿਆ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਹੁਸੈਨ ਹੋਰਾਂ ਹੀ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਹੁਸੈਨ ਸਣੇ ਸੋਲਾਂ ਬੰਦੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਫੜ ਲਏ। ਹੱਥਕੜੀ ਲੱਗੀ। ਪੁਲਿਸ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁਸੈਨ ਭਾਈ ਨੂੰ ਝਈਆਂ ਲੈ ਲੈ ਪਏ। ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਹੋ ਕੇ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫਿਰ ਵੇਖਾਂਗੇ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਣੇ ਹੁਸੈਨ ਸੋਲਾਂ ਜਣੇ ਏਥੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ਅਤੇ ਓਹਦੀ ਹਵੇਲੀ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਚੱਲਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ।

ਵੱਡੀ ਹਵੇਲੀ ਦਾ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡਾ ਗੇਟ। ਅੰਦਰ

ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਡਿਓੜੀ। ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਪਹਾੜ ਦੋ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ। ਉੱਚੀਆਂ ਛੱਤਾਂ, ਪੱਕੇ ਮੱਥੇ, ਦੋ ਰਸੋਈਆਂ। ਗੱਲ ਕੀ, ਸੰਤ ਨਗਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮਕਾਨ ਸੀ। ਜਾਣਕਾਰ ਆਖਣ ਲਗ ਪਏ ਹੁਣ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਰੁਤਬੇ ਵਰਗਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੱਡਿਆ ਮਾਲਕਾਂ ਤੇ ਸੀਲਿੰਗ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ। ਅਸਾਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਹਵੇਲੀ ਵੇਚ ਕੇ, ਬੁੱਢੀ ਮੈੜੀ ਚਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਕਰਾ ਲਈਆਂ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਲਾਟੀ ਸਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਔਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵੱਡੀ ਮਾਲਕੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਏਥੇ ਅਲਾਟ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਾਟ ਲੱਗੀ। ਫਿਰ ਲੰਗਰ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਾਸਤੇ, ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਜੋ ਹਿਸਾਬ ਪਾਇਆ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮੋਹਰੀ।

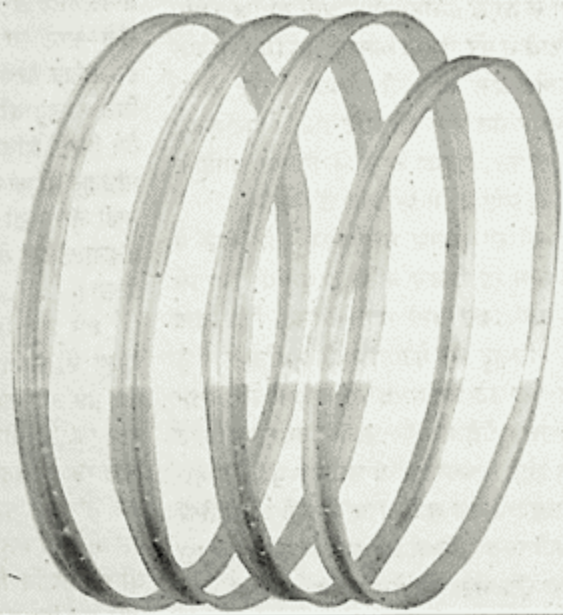
ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਬੜਾ ਸੰਜਮੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਤ ਨਗਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਖਤਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਹਵਾਲ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਕਲਮ ਕਾਪੀ ਲੈ ਕੇ ਸੁਚੇਤ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਲੁੜੀਂਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖ ਲਿਆ ਜਾਏ। ਅਚਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਪੁੱਛ ਲਿਆ, ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਲਵੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ? ਤਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਇਕੋ ਲਵੇਰੀ ਸੀ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੋਇਆ ਮਰ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਾ ਪੱਠੇ ਪਾਣੇ ਨਾ ਦੁੱਧ ਚੋਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਬੱਸ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹਨ। ਕੋਲੋਂ ਵੱਡੇ ਸੰਤਾਂ ਦੋਹਰ ਲਾਈ ਕਿ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਜਵਾਈ ਨੇ, ਚਲੇ ਗਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰ ਵਿਹੜੇ ਸਨ ਇਸ ਨੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਸਰਕਾਰੇ ਦੇ ਕੇ ਨੀਲਾਮ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਲਗਦੇ ਹੱਥ ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਵਾਈ ਦਾ ਮਾਲ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰੋਹੜ ਦਿੱਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਲਵੇਰੀ ਮੱਝ ਭੇਜ ਕੇ ਆਖਿਆ ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਮਿਲਨਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੱਥ ਕੁਝ ਸੌਖਾ ਹੋਇਆ, ਇਕ ਬੋਤਾ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਜਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੁੱਛਿਆ ਇਹ ਕੇਹੀ ਭੇਟਾ ਹੈ ? ਆਵਾਜ਼ ਕੀਤੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਲਵੇਰੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣਾ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਮਨ ਵਿਚ ਐਵੇਂ ਧੁੜਕੂ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਣਾ ਭਲਾ ਨਾ ਬਾਪ ਕਾ।

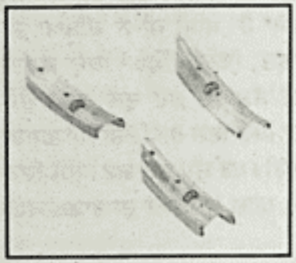
ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ

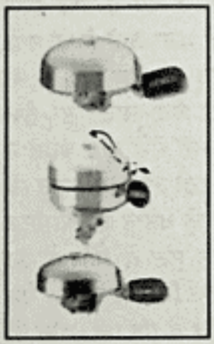
ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਕੋਠੀਓਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਆਵਾਜਾਈ ਬਹੁਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਹਫਤਿਓਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਫਾਕਾ ਕਰ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਮਾਸੀ ਜੀ ਨੇ (ਅਸੀ ਤੀਸਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਸੀ ਜੀ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ) ਸਾਡੇ ਘਰ ਪਏ ਗੁਰੂ ਕੇ ਭੜੋਲਿਆਂ ਦਾ ਥੱਲਾ ਹੂੰਝ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਕੁਵੇਲੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਤਾਂ ਮਾਸੀ ਜੀ ਨੇ ਥਾਲਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ। ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ, ਦਾਣੇ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰਾ ਵਾਚ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ ਅੱਜ ਏਹ ਲੰਗਰ ਕਿਵੇਂ ਪੱਕਿਆ ਹੈ। ਮਾਸੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਕਿਹੋ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਅਮਾਨਤ, ਬਿਨਾ ਪੁੱਛਿਆਂ ਕਿਓਂ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਛਕਿਆਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਤੇ ਸਮਝੀ। ਪਰ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਖਰਚ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੇ ਦੀ ਰਸਦ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇ ਦੋ ਭਾਂਡੇ-ਇਕ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਚਾਟੀ ਇਕ ਸ਼ੱਕਰ ਦੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਪਏ ਰਹਿ ਗਏ। ਮੈਂ ਤੇ ਮਾਸਟਰ: ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਦੋ ਫਰਲਾਂਗ ਤੋਂ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਠੰਢ ਵਿਚ ਤਿਲ ਸੱਕਰ ਚੱਬਦੇ ਜਾਣਾ। ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਭਾਂਡੇ ਵੇਹਲੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਚੋਰੀ ਫੜੀ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਜ਼ ਔਂਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਖਲਾਰ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਜੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਧਿਆਨ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਕੋ ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਠੀਕ ਹੀ ਤੂੰ ਵਹਿਮੀ ਹੈਂ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਜੇ ਕੁਝ ਖਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਆਖ਼ਰ ਕੇਹੜੀ ਆ ਗਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਸੀ ਇਹਨਾਂ ਖਾ ਲਿਆ। ਨਹੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ ਕੋਈ ਡੰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਓ। ਇੰਜ ਹਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਾਲਾ ਭਗੌਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਵਾ ਕੇ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡਿਆ। ਮੈਂ ਆਪ ਹੁਣ ਬਾਪੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਬੜਾ ਸੰਸਾਰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਬੜੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਪੜੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਉੱਤਰ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਔਸਤ ਨੰਬਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਨੂੰ, ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਵਰਗੇ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਵੀ. ਪੀ. ਓ. ਬੁਢੀ ਮਾੜੀ
ਸਿਰਸਾ ਹਰਿਆਣਾ— ੧੨੫੧੦੨
ਫੋਨ ੦੧੬੯੮-੨੮੦੨੬੧.

ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਦਮ

—ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਪੀ.
ਸਾਬਕਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਭਾਰਤੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨ

ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੈਡਕੁਆਟਰ ਡੇਰਾ ਬਿਆਸ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਬੜੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਹੈ, ਉਥੇ ਵੀ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇਸ ਥਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਦੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਸ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹਰ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰੁਕਦੀ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਵਕਤ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵੀ ਰੁਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੜੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਡਿਊਟੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਕੁਲੀ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਟੈਕਸੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਇਹ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹਨ। ਰੇਲ ਟਿਕਟ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਸੁਵਿਧਾ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈ ਸਕਣ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਸਕੀਏ ? ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਿਵਾਦ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹਿਕੇ ਜੋ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ੧੯੫੯ ਵਿਚ ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ 'ਤੇ ਪਬਲਿਕ ਰਿਲੇਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਉਥੇ ਮੇਰੀ ਵਾਕਫੀ ਸਰਦਾਰ ਕਲੇਰ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਵੱਡੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸਨ, ਨਾਲ ਹੋਈ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਨੰਗਲ ਆਏ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਨਣ ਦਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਫਿਰ ਜਦ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਕ ਰਿਲੇਸ਼ਨ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਮਾਰਕਫੈਡ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਬੜੇ ਸਮਾਗਮਾਂ 'ਚ ਬਾਬਾ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਕਈ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕਈ ਭੋਗਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ। ਕਦੇ ਵੀ ਉਹ ਮੂਹਰਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇ। ਬੜੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਓ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠਦੇ। ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਵੱਖ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਉਚੇਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਦਾਂ ਹੀ ਉਹ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ 'ਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ। ਇਹੋ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਮੈਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੱਖੀ ਬਾਬਾ ਗੋਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਵਿਚ ਆਏ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠੇ, ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਹੀ ਉਠਕੇ ਗਏ।

ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਚੰਭਤ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੋਵੇਂ ਮੁੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਣਾ। ਦੋਵੇਂ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਉਹ ਜਾਂਦੇ, ਚਾਹੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ। ਸ੍ਰ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਆਈ.ਏ.ਐਸ. ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬਿਆਸ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੈਕਚਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਮਾਲ ਹੈ ! ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਗੋਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਡੇਰੇ 'ਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਚਾਰ ਲੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰ ਉਥੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਡੇਢ ਘੰਟਾ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਠੇਠ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ। ਕਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵੀ ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਬਿਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਪੰਡਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਬਿਆਸ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖੇ। ਪੱਕਾ ਸਟੀਲ ਦਾ ਸ਼ੈਡ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਲੋਕ ਬੈਠ ਸਕਣ, ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਪੱਖੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਲਾਈਟਾਂ ਹਨ। ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਪੱਕੇ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਪੰਡਾਲ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸ ਉਪਰ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਹਵਾ ਠੰਡੀ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਨਾ ਸ਼ਮਿਆਨਾ, ਨਾ ਟੈਂਟ, ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਰਜ਼ੀ ਸਾਮਾਨ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਪੱਕਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੈਕਟਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਰਸਤਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ। ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਮਿੰਟ ਹੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਸਤਿਸੰਗ ਕੀ ਹੈ? ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹੇਠਾਂ ਦਰੀਆਂ ਉਪਰ ਗੋਠ ਮਾਰਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ, ਬੂਟ ਲਾਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬਾਹਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕੱਢਵਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜ਼ਾਇਆ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਥੇ ਇਕ ਸਟੇਜ ਜੋ ੮ ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਚੌਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਲਵੋ ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਸੁਣੋ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਖੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਡੇਰੇ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਗੋਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲੈਕਚਰ ਮੈਂ ੮ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ, ਇਕੋ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼, ਊਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼, ਧੋਖਾ, ਫਰੇਬ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਬਚਨ ਮੈਂ ਸੁਣੇ। ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿਖਿਆਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਤੀਜੇ-ਪੰਜਵੇਂ ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰਨਾ। ਬੜੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਬਹੁਤ ਹੈ ਤੇ ਸਟੱਡੀ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਕੋਈ ਨਾ ਜੈਕਾਰਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਤਾੜੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠ ਕੇ ਸਭ ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਇਤਨੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਸਮਝਣ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ੮ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਲੰਟੀਅਰ ਸੜਕ ਤੇ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਦੀ ਵਰਦੀ ਡੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੜਕ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀੜੀ ਚਾਲ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਨੂੰ ਉਹ ਚਾਲੂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਪੰਡਾਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸੈਂਕੜੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪਾਰਕਿੰਗ ਵਿਚ ਜੀਪਾਂ, ਟਰੱਕ, ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੜੇ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਆਰਮੀ ਵਾਂਗੂੰ ਡੀਸਿਪਲਨ ਇਥੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਐਡਾ ਇਕੱਠ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਆ-ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਵੇਖਣਯੋਗ ਹੈ। ਕੋਈ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਓ ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਓ।

ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਡੇਰਾ ਬਿਆਸ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਲੋਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਿਟਾਇਰ ਅਫਸਰ, ਜਰਨੈਲ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਲੈਟ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਰਹਵੋ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਆਪਣਾ ਘਰ ਆਪ ਚਲਾਓ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਵੋ। ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰਕ ਯਾਤਰਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਘਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੜਾ ਹੀ ਸੁਖਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਇਹ ਲੋਕ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਬਣੇ। ਸ੍ਰੀ ਮਦਨ ਗੋਪਾਲ ਆਈ.ਜੀ. ਪੁਲਿਸ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਸਕਿਓਰਿਟੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਉਥੇ ਰਹੇ ਜਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ੫੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਥੇ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਰੋਸਟਰ ਬਣੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਰੋਜ਼ ਜੁੜੇਗੀ।

ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਸ਼ਰਾਬ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੋ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਕੀ ਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਅਪਨਾ ਰਹੇ ਹਨ ? ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸਤਿਸੰਗ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਹਰ ਥਾਂ ਬੋਰਡ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਸ਼ੈਡ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਬਿਲਡਿੰਗ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣਨ ਦਾ ਇਛੁੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਡਿੰਗ ਤੇ ਖਰਚ ਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਤੇ ਸਜਾਵਟ ਕਰਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿੱਖ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕੀਏ। ਐਵੇਂ ਮਨ ਵਿਚ ਵਹਿਮ ਜਾਂ ਸ਼ੰਕੇ ਰੱਖਣ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਫ਼ਗਾਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਿੰਧੀ ਸੰਗਤ ਜੋ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੈ, ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਡੇਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਉਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਾਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ- ਲੇਵਾ ਦਾ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਾਇਰਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਹਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਿੰਮਤ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਨਾ ਰੱਖੀਏ। ਅੱਜ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਲਈ ਹੈ ਚਾਹੇ ਉਸਦਾ ਇਸ਼ਟ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਹਿੰਦੂ ਵਿਦਵਾਨ ਮੁਰਾਰੀ ਬਾਪੂ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਰਾਮ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਗੱਲ ਸਮਝ ਲਈਏ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰਨਾ ਤੇ ਉਸਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਇਸਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਆਣਾ ਜਾਂ ਕੀਮਤੀ ਰੁਮਾਲਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਲੇਖ ਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਬੀ-੫, ਡਾ. ਜ਼ਾਕਰ ਹੁਸੈਨ ਮਾਰਗ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।

ਵਰਿਆਮ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ

ਸ: ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਮਠਾੜੂ (ਸਵ) ਯੂ. ਕੇ. ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਨਿਧਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਿਆਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਭੇਜ ਗਏ। ੧੦੦੦.੦੦

ਸ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਸਟੋਰੇਕਸ ਬੈਟਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਪਿਤਾ ਸਵ. ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਮਿਤ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ। ੧੧੦੦.੦੦

ਸੰਤ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਵਰਿਆਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ। ੧੦੦੦.੦੦

ਸ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਉਸਾਹਨ ਸੋਡਲ ਰੋਡ ਜਲੰਧਰ ਬਾਬਾ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਨਮਿਤ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ। ੨੦੧.੦੦

ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਸਬੰਧੀ

ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਦੇ ਹਨ। ਦਰ ਅਸਲ ਹਮਦਰਦ ਸਜਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਿਆਮ ਨਾਲ ਸਨੇਹ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮਦਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਲਾਭ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਰਿਆਮ ਦੀ ਕਾਫੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਛਪਵਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ। ਇਹ ਵੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਹੀ ਹੈ।

—ਸੰਪਾਦਕ

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ

—ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਠਾਰੂ ਚਿਤਾਰ, ਪੂਨਾ

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ "ਵਰਿਆਮ" ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁੱਖ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦਾਸ ਨਾਮਦੇਵ ਬੁਆ ਨਾਮਦਾਸ ਘਰ ਨੰਬਰ ੨੫੯੧ ਉਮੇਦ ਗ਼ਲੀ ਪੰਢਰ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੋਲ੍ਹਾਪੁਰ ੪੧੩੩੦੪ ਜੋ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੋਹਲਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਹਨ ਜਿਹਨਾ ਕੋਲੋਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਦੁਰਲੱਭ ਅਭੰਗ (ਸ਼ਲੋਕ) ਜੋ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕੀਤੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੰਤ ਨਾਮ ਜੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ।

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਭਾ ਪੂਨੇ ਦੇ ਸਚਿਵ ਸ਼ਸ਼ੀਕਾਂਤ ਰ. ਜੋਸ਼ੀ ੩੮੭ ਨਾਰਾਇਣ ਪੇਠ ਰਾਸ਼ਟਰਭਾਸ਼ਾ ਭਵਨ ਪੂਨੇ ੪੧੧੦੩੦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹਨਾਂ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ। ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਉ ਭਗਤ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ... ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਭਾਰੀ ਹਾਂ।

ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਜਵਾਬਦਾਰੀ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਧਿਅਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰੇਗੀ।

— ਲੇਖਕ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ੨੫੦ ਸਾਲ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਭਾਵੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ੬੧ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋ ਕੁਝ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ 'ਅਭੰਗ' (ਸ਼ਲੋਕਾਂ) ਦੀ ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਇਵੇਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਵਸੇ ਸਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੂਲ ਗੂਹੜੀ ਮਰਾਠੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਜ ਦੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੱਜ ਦੇ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ 'ਵਿਠੱਲ' ਮੰਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਤਨਾ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਵਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਦਾਦ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵੱਧ ਕੇ ਅੱਠ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਭਗ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਸ਼ਾੜ ਦੀ ਏਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਦੇ ਦੋ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ ਜੋ ਪੂਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਰੇਲ ਜਾਂ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਬੰਬਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੰਝੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ "ਦੇਹੂਗਉ" ਜੋ ਮਿਲਟਰੀ ਦਾ ਸਥਾਈ ਕੈਂਪ ਵੀ ਹੈ, ਇਥੇ 'ਸੰਤ ਤੁਕਾ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪੂਨੇ ਤੋਂ ਨਾਸਿਕ ਜਾਂਦਿਆਂ ਲੱਗਭਗ ਇਤਨੀ ਹੀ ਦੂਰੀ ਤੇ "ਆਲੰਦੀ' ਪਿੰਡ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ' ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਲਈ ਸੀ— ਇਹਨਾ ਦੋਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਪੂਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਲੱਗਭਗ ੨੨੫ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਵਖੋ-ਵੱਖ ਰਸਤਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪੈਦਲ ਚਲ ਰਹੇ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਪੰਢਰਪੁਰ ਜਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ ਜੋ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਅਰਧਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪਰੋਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਝੂਲੇ ਵਾਂਙੂੰ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਗਿਉਂ ਅਤੇ ਪਿਛਿਉਂ ਭਗਤਜਨ ਆਪਣੇ

ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਢਰਪੁਰ ਵਿਚ "ਵਿੱਠਲ" ਦਾ ਉੱਚੇ ਗੁਬੰਦ ਵਾਲਾ ਇਹ ਮੰਦਰ ਅੰਦਰੋਂ ਲਗਭਗ ਵੀਹ ਫੁੱਟ ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਤੀਹ ਫੁੱਟ ਲੰਬਾ ਬਹੁਤ ਨੀਵੀਂ ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਇਹ ਕਮਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕਦੱਮ ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਖੁਰਦਗੀ ਖਲੋਤੇ "ਵਿੱਠਲ" ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਛੇ ਮੰਜ਼ਲਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੱਕੀ ਇਮਾਰਤ ਬਣਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਮੰਜ਼ਲ-ਦਰ-ਮੰਜ਼ਲ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਵੜ ਉਪਰ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਲੇ ਉੱਤਰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਠਲ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਮੰਦਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸਿਉਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਗਲਿਆਰੇ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਰਸਤੇ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜੋਣ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੀ ਭੀੜ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਵਿੱਠਲ' ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਕਈ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਢਰਪੁਰ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਪੰਢਰੀ' ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਥੋਂ ਦੇ 'ਵਿੱਠਲ' ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਖਾਸ ਭਗਤ ਸਮਾਜ ਨੂੰ "ਵਾਰਕਾਰੀ" ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਖਾਸ ਉਦਾਹਰਣ 'ਵਿੱਠਲ' ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ, ਮਾਨਤਾ ਕਿਵੇਂ ਵਧੀ ਅਤੇ ਵਾਰਕਾਰੀ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ—

ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਵਿੱਠਲ ਦੇ ਇਸ ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਦਰ ਦਾ ਭਵਨ ਇਕ ਤੰਗ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਸਿਮਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ 'ਨਰਸੀ' ਅੱਜ ਦੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪਰਭਨੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਾਧਾਰਣ ਛੀਂਬੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੰਢਰਪੁਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਦੇ ਮੁੱਖ 'ਯਦੂਸ਼ੇਠ' ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗੋਤ 'ਰੇਲੇਕਰ' ਪੰਢਰਪੁਰ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਛੀਂਬੇ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ 'ਦਾਮਾਸ਼ੇਟੀ' ਖਾਨਦਾਨੀ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੱਤਨੇਮ 'ਵਿੱਠਲ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਪੂਜਾ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ।

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਭੈਣ, ਧਰਮਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰੀ, ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰਹਾਂ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਦਾਸੀ "ਜਨਾਬਾਈ" ਜਿਸਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ ਪੰਦਰਾਂ ਜਣਿਆ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਧਾਰਨ ਸੀ। ਦਾਸੀ "ਜਨਾਬਾਈ" "ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ "ਵਿੱਠਲ" ਭਗਤੀ ਤੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਾਸੀ ਬਣ ਜੀਵਨ ਭਰ ਲਈ ਜੁੜ ਗਈ।

ਪੂਨੇ ਦੇ ਮਿਲਟਰੀ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਰੋਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ "ਸ਼ਿੰਪੀ" ਸਮਾਜ (ਛੀਂਬਾ ਸਮਾਜ) ਦੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਮ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪੱਤਵੰਤਿਆਂ ਲਗਭਗ ੩੬ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੂਨਾ ਦੇ "ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ' ਦੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਪੂਨੇ ਦੇ "ਸ਼ਿੰਪੀ" (ਛੀਂਬੇ) ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਲਗਭਗ ੨੬੫ ਹਿੰਦੀ ਪਦ ਦੀਆਂ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੬੧ ਸਲੋਕ (ਅਭੰਗ) ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਸਮਿਤੀ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਅਧਿਅਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਕਰ ਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੂਨੇ ਵਿਦਿਆਪੀਠ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਅਧਿਅਨ ਕਰ ਜੋ ਸ੍ਰੀ-ਖੇਤਰ, ਪੰਢਰਪੁਰ, ਘੁਮਾਨ, ਵਾਰਾਣਸੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਨ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ੬੧ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਸਰੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਖੋਜ ਬਾਅਦ ਕਿ ਇਹ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀਦੇ ਹਨ ਸਹਿਮਤੀ ਜਤਾਈ ਗਈ। "ਲੋਕ ਸ਼ਿਕਸ਼ਣ", "ਪ੍ਰੇਮ ਬੋਧ" ਵਿਜਈ ਨਾਮਦੇਵ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਰਾਠੀ ਪੇਪਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਸ਼ਕ ਵਿੱਚ "ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾਸ ਨਾਮ ਅਤੇ "ਸੰਤ ਨਾਮਦੇ ਜਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਹੀ ਮੰਨੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਦੇ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਕਈ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਦੱਬੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਕਵੀ ਨਾਮਦੇਵ ਅਤੇ

ਪੰਢਰਪੁਰ ਦਾ ਮਰਾਠੀ ਨਾਮਦੇਵ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਨਾਮਦੇਵ ਬੰਸੀਆਂ ਦਾ ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ 'ਘੁਮਾਨ' ਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ, ਆਓ ਭਗਤ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦਿਲ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਆਪਣੇਪਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮੁਲਵਾਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਧਿਅਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਨਤਮਸਤਕ ਹਾਂ।

ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਉਹ ਵਿਦਵਾਨ ਜਿਹਨਾਂ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜੀਵਨ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ "ਅਭੰਗ" ਦੀ ਬੜੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਅਨ ਕਰ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਤੱਥ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੌਜੁਆਨ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੜੀ ਕੀਮਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਪੰਢਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੋਲਹਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਪਰੇਮ ਭਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੋਈ ਬਹੁਤ ਗੂਹੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲੀ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਗੋਲ-ਮਟੋਲ ਗੋਰੇ ਚਿੱਟੇ ਹੱਸਮੁੱਖ ਬਾਲਕ ਦੇ ਮੁਸਕਰਾਂਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਜੋ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਠਾਰਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਹੈ।

ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕਠਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਆਈਆਂ। ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਅਤੇ ਲਿਖਾਵਟ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਪੂਨਾ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੀ "ਕਾਸ਼ੀ" ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਾਣਕਾਰ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ੯੦ ਤੋਂ ੧੦੦ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਉਮਰ ਭੋਗ ਚੁੱਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਅਮੁੱਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੀ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਮਰ ਦੇ ਢਲਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾਰਨ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਜਾਂ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾ-ਉਮੀਦੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਧੱਕ ਦਿਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਮੁਰਝਾਏ ਝੁਰੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਚੇਹਰੇ ਤੇ ਜੋ ਤੇਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਇਆ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਖੁੱਲ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਟੀਸ ਵੀ ਦੇ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਤਾਂ ਹੋਈ। ਮਹਾਨ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵੀ ਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਆਪਣੇਪਣ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ।

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਦੋ ਉਦਾਸੀਆਂ ਲਾਈਆਂ—ਪਹਿਲੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਭੰਗਾਂ (ਸਲੋਕਾਂ) ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਦੇ "ਤੀਰਥਾਵਲੀ" ਵਿਚ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਗੁਜਰਾਤ, ਸ਼ੌਰਾਸ਼ਟਰ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਉੱਤਰਪ੍ਰਦੇਸ਼ (ਅੱਜ ਦਾ) ਵੀ ਗਏ। ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ "ਈਸਵੀ ਸੰਨ" ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀਆਂ "ਸ਼ਕੇ" ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਸਫ਼ਰ "ਸ਼ਕੇ" ੧੨੧੫ ਤੋਂ ੧੨੧੭ ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਭ੍ਰਮਣ "ਸ਼ਕੇ" ੧੨੪੮ ਵਿਚ "ਅਭੰਗਾਂ" (ਸਲੋਕਾਂ) ਦਾ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ "ਸ਼ਕੇ" ੧੫੨੬ ਦੱਸਦਾ ਹੈ (ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ)

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਅਤੇ 'ਘੁਮਾਣ' ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਛੀਂਬੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਜਾਣਾ, ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਆਪ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰੀਅਨ ਛੀਂਬੇ ਸਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਭੰਗ (ਸ਼ਲੋਕ) ੨੨੫ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸਿੱਖ ਨਾਮ ਦੇ 'ਪੰਥ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਨਾਲ ਲਗਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਅਠੱਤੀ ਸਾਲ ਪਿਛਵਾੜੇ ਜਾ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਪੰਢਰਪੁਰ ਗਏ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ "ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਮੁਖਦੁਆਰ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਥਲਿਉਂ ਦੂਸਰੀ ਪੌੜੀ ਤੇ ਇਕ ਲਿਖਤ ਫੱਟੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪੌੜੀ ਤੇ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਲਈ ਸੀ, ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਬਣੇ ਚਬੂਤਰੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਭਗਤ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਉਸ ਦੂਸਰੀ ਪੌੜੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਣ ਦਿੰਦੇ ਟੱਪ ਕੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਪੌੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੌੜੀ ਦੀ ਉਚਾਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਤਕਲੀਫਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੰਦਰ ਅੰਦਰ

ਹਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਨੀਵੀਂ ਛੱਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਮਰਿਆਂ ਕਾਰਣ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕਠਿਨਾਈ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਗਾਂਹ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੀ "ਆਲ਼ੇ" ਵਿੱਚ "ਵਿੱਠਲ" ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਹੀ ਉਥੇ ਖੜਾ ਪੁਜਾਰੀ ਲੱਕੋਂ ਫੜ ਅਗ੍ਹਾਂਹ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਮੂਰਤ਼ੀ ਨੂੰ ਖੜਾ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਪੁਜਾਰੀ ਦੀ ਤੰਦਰਾ ਟੁੱਟੀ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤੀ ਅੱਜ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ਸਾੜ੍ਹੇ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਥੜੇ ਤੇ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਕ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ਹੁਣ ਭਗਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਕੀਮਤੀ ਕਪੜਿਆਂ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਪੈਰ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਲੱਕ ਤੇ ਰੱਖੇ ਹੱਥ ਢੱਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਖੱਬੇ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸੱਜੇ ਪਾਸਿਉਂ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਵੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖਾਕੀ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਗਾਰਡ ਤੈਨਾਤ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦਿਆਂ ਗਾਰਡ ਬੋਲ ਪਿਆ ਕਿ ਮੱਥਾ ਟੇਕੋ। ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ਦਾ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਉਹ ਕੁੱਝ ਸਹਿਮ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਪਿੱਛਾਂ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਅੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੌਰਸ ਚਾਂਦੀ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਿਆ ਖੰਭਾ ਜਿਸਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਮੂਰਤੀ ਵਲ ਸਿਰ ਕਰ ਥੱਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖੀ ਪਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹੁੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਵੱਡੀ ਆਧੁਨਿਕ ਬਿਲਡਿੰਗ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ "ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਚਬੂਤਰੇ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਵੜੀਦਾ ਹੈ ਪਾਈਪ ਦੀਆਂ ਦੋ ਫੁੱਟ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਰੇਲਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧਣਾ ਕਾਫੀ ਕਠਿਨਾਈਦਾਇਕ ਹੈ।

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਉਮੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਅਭੰਗ (ਸ਼ਲੋਕ) ਗਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਾਤੀ ਵਾਦ ਵਿਉਪਾਰ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਕੜੀ ਜਮਾਤ ਸੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤਿਰਸਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ "ਤੁਮ ਦਰਜੀ ਨਾਮਾ" ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, "ਹਮ ਉੱਤਮ ਗਿਆਨੀ ਕਹਿ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਨਿਗਲ ਜਾਂਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਖਾਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ 'ਵਿੱਠਲ' ਦੀ ਉਸਤੱਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ।

'ਵਾਰਕਰੀ' ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੜੇ 'ਅਭੰਗ' (ਸਲੋਕ) ਰਚੇ ਗਏ। ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਪੁਰਖ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਾਰਨ-ਜਨ ਨੂੰ "ਵਿੱਠਲ' ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ (ਅੱਜ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ੭੫੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ "ਵਾਰਕਰੀ" ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਜੋਰ ਫੜਿਆ। "ਵਾਰਕਰੀ" ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਅਰਥ ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਹਨਾ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਸਾਲ ਭਰ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ "ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ 'ਵਾਰੀ' ਲਾਈ। ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਪੰਢਰਪੁਰ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ 'ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਮੁੜ ਉਸੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਦਲ ਆ ਜਾਂਦੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਾਲ ਭਰ ਚਲਦੀ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ "ਪੰਢਰਪੁਰ" ਲਈ ਅਭੰਗ (ਸ਼ਲੋਕ) ਗਾਉਂਦੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਜੱਥੇ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਿਸ਼ੁਲਕ ਸਥਾਈ ਭਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। "ਕਰੀ" ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਰਥ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵਾਰਕਰੀ ਹੀ ਬਨਣਾ ਵੀ ਤਾਂ "ਵਿੱਠਲ" ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। "ਬਾਰ-ਬਾਰ ਇਕ ਨੂੰ ਸਾਲ ਭਰ ਦੋਹਰਾਣਾ ਜਾਂ ਵਾਰੀ ਲਾਉਣੀ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ "ਵਿੱਠਲ" ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ।

"ਵਿੱਠਲ" ਨਾਮ ਉਸ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਢਰਪੁਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਾਨਤਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਮਹਾਭਾਰਤ ਕਾਵਯ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ "ਰੁਕਮਣੀ" ਰੁੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੇ ਆ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਦੁਆਰਿਕਾ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਵੱਡਿਆਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜਾਹ ਤੂੰ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਦੁਆਰਕਾ ਲੈ ਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੱਤਵੰਤਿਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਆ ਤਾਂ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸੋਹਰਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਗਿਆ, ਪੰਢਰਪੁਰ ਆਪਣੇ ਭਗਤ "ਪੁੰਡਲੀਕ" ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਅਗੋਂ ਪੁੰਡਲੀਕ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝਿਆ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸੀ ਦਰਵਾਜੇ ਤੇ ਆਵਾਜ ਸੁਣ "ਪੁੰਡਲੀਕ" ਨੇ ਕੋਲ ਪਈ ਇੱਟ ਨੂੰ ਵਗਾ ਕੇ ਦਰਵਾਜੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਸੁਟਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਇਸ ਇੱਟ ਤੇ ਬਹਿ ਜਾ, ਕਹਿ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਿਰ ਜੁਟ ਗਿਆ। "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ" ਵੀ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਾਂਙ ਆਨ-ਬਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਦੋਨੋ ਹੱਥ ਲੱਕ ਤੇ ਰੱਖ ਇਟ ਤੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। "ਪੁੰਡਲੀਕ" ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਨਿਪਟਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਅਰਾਧ ਦੇਵਤਾ ਇੱਟ ਤੇ ਖੜੋਤਾ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ "ਵਿਠੱਲ ਵਿੱਠਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ "ਵਿੱਠਲ" ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਪਰ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਇਕ ਹਨ। ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ "ਇੱਟ" ਨੂੰ ਵੀਟ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਵਿਚ "ਵਿੱਠਲ" ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਅਭੰਗਾ (ਸ਼ਲੋਕਾਂ) ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਰੁਕਮਣੀ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ" ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਦੁਆਰਕਾ ਲੈ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ 'ਰੁਕਮਣੀ' ਦੀ ਮੂਰਤੀ "ਵਿੱਠਲ" ਨਾਲ ਖੜੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਇੱਕਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਿਲਤ ਹਨ। ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਹੀ "ਰੁਕਮਣੀ" ਦਾ ਮੰਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੁੱਖ ਮੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਅੱਜ ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਉਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੰਘਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਕਾਸੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪਾਸਿਉਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਇਵੇਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰੁਕਮਣੀ' ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੋਵੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਭੰਗਾਂ (ਸਲੋਕਾਂ) ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਪਾਂਡੂ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਵੇਂ ਵੀ ਇਕ ਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿੱਠਲ (ਬਿੱਠਲ) ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਰੀ, ਗੋਬਿੰਦ, ਰਾਮ, ਕੇਸ਼ਵ, ਮਾਧਵ ਨਾਲ ਵੀ ਅਭੰਗਾਂ" ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਸੰਤ ਨਰਸੀ ਮੇਹਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਕਰਕੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਨੂੰ "ਤਾਲਾਬੇਲੀ" ਆਖ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਭਾਵ, ਵਿਆਕੁਲਤਾ, ਤੇਜੀਪਣ ਅਤੇ ਆਤੁਰਤਾ ਜੋ ਆਪਣੇ ਅਰਾਧ ਦੇਵਤਾ "ਵਿੱਠਲ" ਲਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਭਾਵ "ਵਿੱਠਲ" ਨਾਲ "ਤਾਲਾਬੇਲੀ" ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਛੜੇ ਬਗੈਰ ਗਾਂ, ਪਾਣੀ ਬਗੈਰ ਮਛਲੀ ਤੜਫਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ "ਨਾਮ" ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ "ਵੈਕੁੰਠ" (ਸੁਅਰਗ) ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਪੌੜੀ ਲਾਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ "ਅਭੰਗ" (ਸ਼ਲੋਕ) ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਮੋੜਦੀ ਹੈ।

ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਨਾਇਆ ਪਰ ਮੂਲ ਮਰਾਠੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਉਸ ਵਿਚ ਬਦਲਾਉਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ "ਯਾਦਵ ਵੰਸ" ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਅਜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਕੜਿਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਸਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸਥਿਰਤਾ ਲੈ ਆਂਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਮਹਾਅਨੁਭਾਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਤੇ ਦੱਤ ਸਮੁਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਕਠੋਰ ਸੰਜੱਮ ਕਾਰਣ ਬਹੁਤ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਇਥੇ ਰਹੇ ਪਰ ਨਾਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਕਠੋਰ ਕਰੂਰਤਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਟਿਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਹਿੰਦੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵੇਦ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਧਰਮ ਧਾਰਾਵਾਂ ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਮੁਦਰਨਾਲਯ ਪੂਨਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਦਰਨਾਲਯ ਦੇ ਡੀਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀਅਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੁਰਲੱਭ ਪਾਂਡੂਲਿਪੀਆਂ ਦਿਖਾ ਬਹੁਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਈ। ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਨਾਮਦੇਵ ਬੰਸੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਅਣਜਾਣ ਹਸਤੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਸੰਤ ਨਾਮਦੇਵ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਜੁਰਗਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਪਾਇਆ ਪੰਢਰਪੁਰ ਦੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਗੁਰਮੁੱਖ ਦਾ ਜਿਸਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਅੱਜ ਦਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਰਾਠੀ ਲਿਪੀ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਹਨ ਜਿਵੇਂ "ਖੁਰਲੀ" ਪਰਾਲੀ ਅਰਥਾਤ ਲ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ, ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਦੇਵਨਾਗਰ ਦਾ 'ਙ' ਅੱਖਰ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਚਾਰਣ 'ਨਿਆਨ" ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਪੋਡੀ, ਪੂਨਾ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰਾ

ਦੋਹੇ ਦਾ ਨਵਾਂ ਰੰਗ-ਰੂਪ : 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ'

—ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ 'ਆਜ਼ਾਦ'

ਦੋਹਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ 'ਚ ਦੋਹਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਦੋਹਾ' ਗਾਗਰ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰ ਭਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਦੋਹਾ ਛੋਟਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੰਜਮਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਰਥਿਕ ਦੋਹਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਢਾਲਣਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਨਿੱਗਰ ਅਤੇ ਅਹਿਮ ਯਤਨ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਨੇ ਇਸ ਨਿੱਗਰ ਯਤਨ ਨੂੰ ਆਰੰਭਿਆ ਅਤੇ ਸਫ਼ਲਤਾਪੂਰਵਕ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦੋਹਿਆਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਨੂੰ 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਦੇ ਕੁੱਜੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਵੀ ਨੇ 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਅੰਦਰ ਬਹੁਭਾਂਤੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਰ ਦੋਹਾ ਨਿਵੇਕਲੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਹਰ ਪੱਖ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਨੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜੀਵਨ ਧੁੰਦਲਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਉਪਰ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਖਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਦਾ ਕਵੀ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਗੁਰੂਆਂ ਪੀਰਾਂ ਦੱਸਿਆ, ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਾਲ।
ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੰਦੂਆ ਜਾਲ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਲੀ ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਕਵੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਰੂਣ-ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਦੋਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਧੀਆਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਜਨਮ ਦਾ, ਹੱਕ ਲਿਆ ਹੈ ਖੋਹ।
ਧੀ ਨੂੰ ਕੁੱਖ 'ਚ ਖਾ ਗਿਆ, ਮਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੋਹ।

ਦਾਜ ਦਾ ਦੈਂਤ ਅਨੇਕਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਦਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਲੋਕ ਦਾਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਪੁੱਤਰ ਵੇਚਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਹੁਣ ਦੋ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ :

ਹੁਣ ਤਜਾਰਤ ਬਣ ਗਿਆ, ਦੋ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ।
ਪੁੱਤਰ ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ, ਮਾਪੇ ਲਾਉਂਦੇ ਸੇਲ।

ਆਧੁਨਿਕ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਅੰਦਰ ਨਿਘਾਰ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਸਗੋਂ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਾਅਲੀ ਡਿਗਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ :

ਜਾਅਲੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈ ਲਈ, ਬਣ ਬੈਠੇ ਉਸਤਾਦ।
ਕਹਿੰਦੇ, ਮੌਜ ਬਣ ਗਈ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ।

'ਦੋਹਾ-ਦਰਪਣ' ਅੰਦਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉਪਰ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਨੰਗਾ ਨੱਚਣਾ ਗਾਉਣਾ, ਸਾਊਆਂ ਦੀ ਨਾ ਰੀਤ।
ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਗੁਵਾਚ ਨੇ, ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਗੀਤ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉਪਰ ਪੈਂਦੇ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਵਿਸਾਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਰੰਗ ਹੋਏ ਦੱਸਦਾ ਹੈ :

ਮਾਨਵਤਾ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ, ਮਾਨਵ ਦੀ ਹੈ ਜੂਨ।
ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੀ ਬਦਰੰਗ ਨੇ, ਚਿੱਟਾ ਹੋਇਆ ਖ਼ੂਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਗੇ। ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਣੇ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ :

ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਤੋਂ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ ਮੱਤ।
ਬੱਚੇ ਹੁਣ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ, ਲਹੁੰਦੇ ਦੇਖੇ ਪੱਤ।

'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਅੰਦਰ ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਅਜੋਕੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ

ਭ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹਾਲਤ ਉਪਰ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਵੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਜੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ :

ਚੂਸੇ ਖ਼ੂਨ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਰੱਜੀ ਕਦੇ ਨਾ ਜੋਕ।
ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹਨ ਚਿੰਬੜੇ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਝ ਲੋਕ।

ਅੱਜ ਦੇ ਨੇਤਾ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਝੂਠੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਚਤੁਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਲੋਕਰਾਜ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੈ :

ਨੇਤਾ ਚਤੁਰ ਚਲਾਕ ਨੇ, ਜਨਤਾ ਲਾਈਲੱਗ।
ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਰੁਲ ਗਈ, ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਪੱਗ।

ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤ ਭੂਮਿਕਾ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਫ਼ੈਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੇ ਘਾਤਕ ਰੋਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਾ ਲਈਆਂ ਹਨ:

ਇਹ ਤਾਂ ਕੈਂਸਰ ਰੋਗ ਹੈ, ਇਹ ਜੋ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ।
ਜੜ੍ਹਾਂ ਚੁਫੇਰੇ ਫੈਲੀਆਂ, ਹੋਈ ਕੌਮ ਬਿਮਾਰ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਿਗੜਦੀ ਹਾਲਤ ਨੇ ਕਿਰਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵੱਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨਸਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੀਮਤ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀਆਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ ਕਾਰਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਹਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਪੈਂਦਾ ਮੁੱਲ ਨਾ ਕਿਰਤ ਦਾ, ਦੁਖੀ ਅਜੇ ਹਲਵਾਹ।
ਅੰਨਦਾਤਾ ਹੈ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਖ਼ੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ।

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਪਰਦੇਸ ਜਾਣ ਵੱਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੋਟੀ ਪਿੱਛੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਨੇਕ ਮਾਪੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਧਰਮ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇੱਕ ਦੋਹਾ ਹੈ :

ਬੋਲੀ, ਦੇਸ਼, ਨਾ ਧਰਮ ਹੀ ਰਿਹਾ ਨਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ।
ਡਾਲਰ ਦੀ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ, ਸਭ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਹਾਰ।

ਇਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਅੰਦਰ ਕਵੀ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਪੁਰਾਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਪਾਕ ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਕਿੱਥੋਂ ਲੱਭ ਲਿਆਈਏ, ਦਿਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਕ।
ਦੇਖੇ ਨੇ ਅੱਜ ਸਹਿਕਦੇ, ਧਰਮ, ਨਿਆਂ, ਇਖ਼ਲਾਕ।

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ ਦਾ 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਰਥਿਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਵਿ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਲੀਹ 'ਤੇ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਅਮਾਨਵੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉਪਰ ਤਕੜਾ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵੀ ਨੇ ਨਿੱਡਰਤਾ ਨਾਲ ਹਰ ਗਲਤ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਦੋਹਾ ਦਰਪਣ' ਕਵੀ ਦੀ ਇਕ ਸਫ਼ਲ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ

ਪਰਚਾ ਹੁਣੇ ਮਿਲਿਆ, ਅਮਰਜੀਤ ਸੰਧੂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ, ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਲਫਾਫਾ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਨੋਟ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਮਨਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਧੰਨਵਾਦ!

ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੈਗੂਲਰ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਦੂਜੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਦਸਤਕ ਆ ਦੇਣੀ ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੁਬਾਰਕਾਂ!

—ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਸਨਪੁਰੀ
ਘਰੀਕਾ ਚੌਕ, ਲੁਧਿਆਣਾ

'ਵਰਿਆਮ' ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਏਨਾ ਵਧੀਆ ਆਰਟੀਕਲ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਕਿਰਪਾ ਤੁਹਾਡੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਓਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਛਾਪਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਵਰਿਆਮ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੇਰਾ ਅਵੱਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਤਲਾਫ਼ੀ ਕਰਾਂ।

—ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ

ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਨਮਿਤ ਮੇਲਾ

ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਸਤੀ ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੈਟਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਸੰਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਅਜੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਪੂਰੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਮਿਤੀ ੩੦.੯.੨੦੦੬ ਨੂੰ ਨੱਬੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਹਨ।

ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ, ਪਿਤਾ ਸ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਆਸ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਅਜੋਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਨਾਰੋਵਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਡੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਮਿਸਤਰੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਤਲਵੰਡੀ ਕਾਹਲਵਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਨ ੧੯੩੫ ਵਿਚ ਹੀ ਜਲੰਧਰ ਆ ਗਿਆ। ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੋਟਰ ਬੈਟਰੀਆਂ (ਆਟੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਸ਼ਨ) ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਤਗੜੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਪਹਿਲਾਂਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਬੀਬੀ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਸਟੋਰੇਕਸ ਬੈਟਰੀਜ਼ ਨਾਮ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨਾ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਸਪੁੱਤਰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੁਲੱਖਣ ਕੌਰ ਸੰਤ ਇੰਜੀਨਅਰਿੰਗ ਵਰਕਸ (ਸੰਗੀਤ ਸਿਨਮਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਾਲੇ) ਸਵ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆਨੰਦਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਅਤੇ ਖੇਚਲ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਭਾਣਾ ਅਟਲ ਹੈ। ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਈ. ਸੀ. ਯੂ. ਵਿਚ ਆਕਸੀਜਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਪਕਰਨ ਵੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੰਪਰਕ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਘਲਿਆ ਕਿ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾਓ। ਭਾਣਾ ਤਾਂ ਦਿਸਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਘਰ ਆਣ ਕੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਹੀ ਸਵਾਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਪੁੱਤਰ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ (ਸਪੁੱਤਰੀ ਸਵ. ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਢੋਡਾ ਦਿੱਲੀ) ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਉਪਰੰਤ ਭਸਮ ਨੀਲੋਂ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਸਾਤਵਨਾ ਬਖਸ਼ੀ।

ਅੱਠ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਨਮਿਤ ਸਮਾਗਮ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਸਕੂਲ ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਉਚੇਚੇ ਆਏ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਸੰਤ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੇ ਮਧੁਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਲਿਵ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖੀ। ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਜਥੇ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਿਸਮਾਦ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦ ਪਸਰਿਆ ਰਿਹਾ।

ਕੀਰਤਨ ਉਪਰੰਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ, ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਡਾ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਭਾਵ ਭਿੰਨੀਆਂ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੇ. ਪੀ. ਇੰਪਰੂਵਮੈਂਟ ਟਰੱਸਟ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਤਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ, ਸਾਬਕਾ ਕੌਂਸਲਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਬੇਰੀ, ਕੌਂਸਲਰ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਾਵਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬੰਨੋਆਣਾ, ਸੂਬਾ ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਮਿਤ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ. ਸਰੈਣ ਜੀ ਦੇ ਭਾਣਜੇ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਆਏ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਤੇ ਸਭ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ।

ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਮਮਤਾ ਨਾਲ ਲਬਾਲਬ ਸਨ। ਹਰ ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਮਾਣ ਤਾਣ ਦੇ ਕੇ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਣਾ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸੋਧ ਵੀ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਉਹ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਬਾਦ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਸਿੱਧ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ।

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ॥
ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ॥

ਠਾਕਰ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਯੁਕਤ

ਲੁਧਿਆਣਾ —ਹਾਕੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਠਾਕਰ ਊਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ. ਸ. ਐਸ. ਐਸ. ਵਿਰਕ ਨੇ ਠਾਕਰ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਡ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਐਸਟਰੋਟਰਫ ਹਾਕੀ ਮੈਦਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪੰਨਾ ਬਣਾਇਆ। ਅੱਜ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਅਕੈਡਮੀ ਕੋਲ ੨੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਬ ਜੂਨੀਅਰ ਤੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਹਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਆਈ.ਜੀ. ਜ਼ੋਨਲ ਸਕੱਤਰ ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ, ਪਦਮ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਸਿੰਘ, ਉਲੰਪੀਅਨ ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਸ੍ਰੀ ਏ. ਐਸ. ਰਾਏ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ. ਲੁਧਿਆਣਾ, ਉਲੰਪੀਅਨ ਸੁਰਿਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ, ਉਲੰਪੀਅਨ ਰਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਜਗਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੇਲਵੇ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਪੋਰਟਸ ਕਲੱਬ ਜਰਖੜ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, ਹਰਮਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਉਲੰਪੀਅਨ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ, ਜਸਮੇਲ ਸਿੰਘ ਜਰਖੜ, ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਆਦਿ ਖੇਡ ਸਮਰਥਕ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਠਾਕਰ ਊਦੇ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਜੀਤ ੧੨-੧੦-੨੦੦੬

ਪਿੰਡ ਭੱਲ 'ਚ ਜੱਪ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮਾਪਨ ਸਮਾਰੋਹ

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ ਸਦਕਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਪ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ੧੦ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਪੂਰ ਰਹੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰੀਵਾਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਾਰੀ ਕਾਫੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅਰੰਭ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪੂਰਾ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਚੱਲੇ ਇਸ ਜਪ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੰਤ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਕਥਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ ਦੇਹਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਰਹੇ ਸੰਤ ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੌਤਕ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਸੰਤ ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਖੰਡੂਵਾਲੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੇ ਜਪ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਮਹੀਨਾ ਪੂਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸੂਬਾ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਰੀਟਾ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ.) ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੋਟਾਨ-ਕੋਟ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਗਮ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਿਆ।

ਸੂਬਾ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੱਲ

ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ "ਬੁੱਕਰ ਪੁਰਸਕਾਰ"

ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਪੌਂਡ (ਤਕਰੀਬਨ ਚਾਲੀ ਲੱਖ ਰੁਪਏ) ਦੀ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ੀ ਵਾਲਾ 'ਬੁਕਰ' ਪੁਰਸਕਾਰ ਲੰਦਨ- ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਿਵਾਸੀ ਲੇਖਕਾ ੩੫ ਸਾਲ ਦੀ ਕਿਰਨ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਗਿਲਡ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਕਿਰਨ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਨਾਵਲ "ਦੀ ਇਨਹੈਰੀਟੈਂਸ ਆਫ਼ ਲਾਸ" ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੧੦, ਅਕਤੂਬਰ ੨੦੦੬ ਨੂੰ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਨੀਤਾ ਦਿਸਾਈ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਕਿਰਨ ਦਿਸਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਖੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨਿਆਂ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨੇੜਿਓਂ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਪੰਜ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਤਮ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਨ ਪਰ ਗੁਣਾ ਕਿਰਨ ਦਿਸਾਈ ਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਦੀ ਇਨਹੈਰੀਟੈਂਸ ਆਫ਼ ਲਾਸ" ਤੇ ਹੀ ਪਿਆ। ਕਿਰਨ ਇਹ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੀ ਲੇਖਿਕਾ ਹੈ।

ਸਕੂਲੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ 'ਚ ਚਾਕੂ ਚੱਲੇ

ਟੋਰਾਂਟੋ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਨਾਰਥ ਯਾਰਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਕੂਲੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਚਾਕੂ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ੧੩ ਸਾਲਾ ਮੁੰਡਾ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਬੁਲਾਈ ਜਾ ਸਕੀ। ਚਾਕੂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ੧੧ ਸਾਲਾ ਮੁੰਡਾ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਮਲਾਵਰ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਉਮਰ ੧੨ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਂਸਲਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੌਂਟੀ ਪਨੇਸਰ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਦੇ ਲਵੇਗਾ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਪੌਂਡ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਟੀਮ ਵੱਲੋਂ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਕ੍ਰਿਕਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਟੀਮ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੭ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੇਵਲ ੧੦ ਟੈਸਟ ਮੈਚ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਮੌਂਟੀ ਪਨੇਸਰ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ-ਕਥਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਪੌਂਡ (ਲਗਭਗ ਢਾਈ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ) ਦੇਣ ਦਾ ਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ ਸਰਦਾਰ ਲੈਗ ਸਪਿੰਨਰ ਲਈ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੌਂਟੀ ਪਨੇਸਰ ਨੇ ਇਕ ਕਰਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਗਰੁੱਪ ਹੋਡਰ ਐਂਡ ਸਟੋਟਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੈਡਫੋਰਡਸ਼ਾਇਰ ਵਿਚ ਲੂਟੋਨ ਵਿਖੇ ਜਨਮਿਆ ਮੌਂਟੀ ਪਨੇਸਰ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕ੍ਰਿਕਟਰ ਹੋਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਫਰ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਿਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਮੌਂਟੀ ਪਨੇਸਰ ਦੀ ਖਤਰਨਾਕ ਸਪਿੰਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਐਂਡ ਵੇਲਜ਼ ਕ੍ਰਿਕਟ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਢਾਈ ਲੱਖ ਪੌਂਡ ਦਾ ਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

'ਮਨਜੀਤ ਸੋਹਲ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ 'ਜੋ ਪਿੰਡਿਆਂ ਤੇ ਝੱਲਦੇ ਨੇ, ਰਿਲੀਜ਼

'ਬਜ਼ਮੇ ਸੁਖਨ ਪੰਜਾਬ' ਦੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਇਕੱਤਰਤਾ ਬੀਤੇ ਦਿਨ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਾ. ਸੁਖਵੰਤ ਪੱਟੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਉਸਤਾਦ ਗਜ਼ਲਗੋ ਜਨਾਬ ਉਲਫ਼ਤ ਬਾਜਵਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਹੋਈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਾਇਰ ਕੰਵਰ ਦੀਵਾਨਾ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਦੋਵਾਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ ਮਨਜੀਤ ਸੋਹਲ ਦੀ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ 'ਜੋ ਪਿੰਡਿਆਂ ਤੇ ਝੱਲਦੇ ਨੇ' ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਲੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਮਨਜੀਤ ਸੋਹਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਾਡਾ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਏ... ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਹਾਸੇ ਤੇ ਨਾ ਜਾਵੀਂ ਹਾਜ਼ਰ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈਆਂ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਛਪਣ 'ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵੀ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸ਼ੋਕ ਕਾਸਿਦ, ਆਰਿਫ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀ, ਮਨਜੀਤ ਸੋਹਲ, ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਲਾਡੀ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨ, ਸੁਖਵੰਤ ਪੱਟੀ, ਨਰਿੰਦਰ ਮਾਨਵ ਅਤੇ ਜਨਾਬ ਉਲਫਤ ਬਾਜਵਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਵਰਚਿਤ ਕਲਾਮ ਕਹੇ। ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਸੁਖਵੰਤ ਪੱਟੀ ਨੇ ਕੀਤਾ।

ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹਾਕੀ ਖਿਤਾਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਜਿੱਤਿਆ

ਲੁਧਿਆਣਾ-ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਖੇਡ ਸਟੇਡੀਅਮ ਜਰਖੜ ਵਿਖੇ ਸੱਤਵੀਂ ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਹਾਕੀ ਲੀਗ ਦੇ ਫਾਈਨਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਸ਼ਾਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਰੇਵਾਲ ਅਕੈਡਮੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਾਏਪੁਰ ਨੂੰ ੪-੨ ਨਾਲ ਹਰਾ ਕੇ ਖਿਤਾਬੀ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਦ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਅਕੈਡਮੀ ਜਰਖੜ ਤੀਸਰੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰਹੀ। ਜਰਖੜ ਹਾਕੀ ਲੀਗ ਦਾ ਫਾਈਨਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੰਘਰਸ਼ਪੂਰਨ ਰਿਹਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ੧੬ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਂ ਥਲੀ ੩ ਗੋਲ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਪਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਾਏਪੁਰ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੇ ੨ ਗੋਲ ਕਰ ਕੇ ਮੈਚ ਰੋਮਾਂਚਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਚ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਚੌਥਾ ਗੋਲ ਦਾਗ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਜੇਤੂ ਟੀਮ ਵੱਲੋਂ ਮਲਿਕ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਭੇਜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧-੧ ਗੋਲ ਕੀਤਾ। ਗਰੇਵਾਲ ਅਕੈਡਮੀ ਵੱਲੋਂ ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧-੧ ਗੋਲ ਕੀਤਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਮਲਿਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਮੈਨ ਆਫ ਦ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ' ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਬੋਤਮ ਸਕੋਰਰ ਜਦ ਕਿ ਗਰੇਵਾਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਕਿਰਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੋਟੀ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਗੋਲਕੀਪਰ, ਜਰਖੜ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਤਰਨਜੋਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

'ਵਧੀਆ ਫੁੱਲਬੈਕ', ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਗੁਰਭੇਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਵਧੀਆ ਹਾਫਬੈਕ', ਕਿਲ੍ਹਾ ਰਾਏਪੁਰ ਦੇ ਸੁਖਦੀਪ ਸਿੰਘ ਖੋਟੇ ਨੂੰ 'ਵਧੀਆ ਫਾਰਵਰਡ' ਵਜੋਂ ਟਰਾਫੀ ਅਤੇ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂ ਜਗਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖੰਗੂੜਾ ਨੇ ਫਾਈਨਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਕੀਤੀ। ਜੇਤੂ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਜਥੇਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਗਾਬੜੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ੧੯ ਅਕਤੂਬਰ-ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਥੇ ਪੰਜਾਬ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ ਦੀ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸਾਲ ੨੦੦੬ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਢੁੱਕਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਡਿਪਟੀ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਮੰਤਰੀ ਬੀਬੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭੱਠਲ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਹੋਈ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ 'ਸਾਹਿਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਸੰਗਰੂਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਜੰਮਪਾਲ ਅਤੇ 'ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ' ਨਾਂਅ ਦੀ ਚਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰਚੇਤਾ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ:

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰੁਪਾਣਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਫੂਲ ਚੰਦ ਮਾਨਵ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਉਰਦੂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਲਾਲ ਜ਼ਾਕਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਇੰਦਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ-ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ-ਡਾ. ਜੀ. ਐਸ. ਰਿਆਲ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰ-ਬੀ. ਐਸ. ਬੀਰ (ਮਹਿਰਮ, ਨਾਭਾ), ਫਿਲਮ, ਰੰਗਮੰਚ, ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਟੀ. ਵੀ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਸਨਪੁਰੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀਲੇਖਕ-ਬੇਗਮ ਬੁਸ਼ਰਾ ਏਜਾਜ਼ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ), ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਡਾ. ਵਨੀਤਾ (ਦਿੱਲੀ), ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਪ੍ਰੇਮ ਭੂਸ਼ਣ ਗੋਇਲ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕ/ਰਾਗੀ/ਢਾਡੀ/ਕਵੀਸ਼ਰ-ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਹ ਕੋਟੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਲਗਪਗ ਦੋ ਘੰਟੇ ਚੱਲੀ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਮਨਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਫ਼ਤੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹਿਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਨੂੰ ਢਾਈ ਲੱਖ ਰੁਪੇ ਨਕਦ ਅਤੇ ਇਕ ਤਮਗਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਲ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਬਾਕੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ੀ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੈ।

ਜਸਪਾਲ ਭੱਟੀ ਦੀ 'ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਤੋਹਫਿਆਂ ਦੀ ਹੱਟੀ'

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਕਾਮੇਡੀ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਫਿਲਮੀ ਹਸਤੀ ਜਸਪਾਲ ਭੱਟੀ ਨੇ ਸੈਕਟਰ-੮ 'ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਤੋਹਫਿਆਂ ਦੀ ਹੱਟੀ' ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ 'ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ' ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਭੱਟੀ ਅਤੇ ਸਵਿਤਾ ਭੱਟੀ, ਲਾਲਜੀਤ ਲਾਲੀ, ਗੁਰਤੇਜ ਤੇਜ, ਵਿਨੋਦ ਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਜੇਸ਼ ਮਿਸ਼ਰਾ ਦੀ ਟੋਲੀ ਨੇ 'ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਗਿਫਟਾਂ ਦੀ ਹੱਟੀ' ਲਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਭੱਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੀਵਾਲੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਿਨ ਨਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਵੇਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਵਾਲੀ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਭੱਟੀ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਦੱਸਦਿਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਦਫਤਰੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੀਵਾਲੀ ਮੌਕੇ 'ਠੋਸ' ਤੋਹਫਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਕਾਮੇਡੀ ਟੋਲੀ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ 'ਖੁਫੀਆ ਏਜੰਸੀ' ਵੀ ਖੋਲੀ ਹੈ ਜੋ ਗਿਫਟ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਰਾਇ ਵੀ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਂਜ ਸ੍ਰੀ ਭੱਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਏ. ਸੀ. ਜਾਂ ਅਫਸਰ ਦੇ ਲਾਡਲੇ ਲਈ ਲੈਪਟਾਪ ਦਾ ਗਿਫਟ ਤਾਂ ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦੀਵਾਲੀ ਮੌਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਫਟ ਸ਼ਾਪ 'ਤੇ ਆਮਦਨ ਕਰ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਸੀਟਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਭੱਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ-ਮੋਟੇ ਤੋਹਫੇ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ

ਬਾਬਾ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਗਵਾਲੀਅਰ

ਪਰਮ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਵਰਿਆਮ ਜੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਜੀ, ਵਰਿਆਮ ਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਏਥੇ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਘਾਉਲ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵਰਿਆਮ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਵਾ ਲਾਇਐ ਪਰ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਵਰਿਆਮ ਰੂਪੀ ਤੀਰ ਸਿਧਾ ਈ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਖੁਭ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਵੱਸ ਮਜਬੂਰਨ ਕੁਛ ਲਿਖਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੋ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜੀ। 'ਜਗਦੀਸ਼ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਸੇਵਕੀ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤ ਮੋਹਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਤ ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਕੜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਉਗ੍ਰਾਹੀ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਦੋ ਢਾਈ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗਣੇ ਸਨ, ਪਰ "ਮੀਆਂ ਵੀ ਗਰਮ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ ਗਰਮ" ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਮਹੀਨਾ ਸਵਾ ਤੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਪਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਸ਼ਹਿਰ ਆਣ ਕੇ ਮੀਏਂ ਨੇ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਗਰਮੀ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਸੰਤ ਮੈਨੂੰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਛੱਡ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਤੱਕ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਹਿੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਠੀਕ ਛਬੀਵੇਂ ਦਿਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਤਾਰ ਆ ਗਈ ਕਿ ਬਲਕਾਰ ਨੂੰ ਰੇਲ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਓ ਸੋ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਰੇਲ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਗਦੀਸ਼ ਜੀ ਜੋ ਮੈਂ ਪੰਜੀ ਛੱਬੀ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਐ ਉਹ ਮੈਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਬਾਬੇ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਲਿਖਨ ਲੱਗਾਂ ਤਾਂ ਲੇਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਏਨੇ ਕੁ ਹੀ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਸਮਝ ਲੈਣਾ।

ਬਾਬੇ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਬਚਨ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਬਲਕਾਰ ਐਸ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੈਠ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਅਰਜਾਂ ਸੁਣਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਰਜਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕਲੇ ਈ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਅਰਜ ਕਰਨੀ ਏ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਭਰਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ "ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਤੂੰ ਵੀ ਦੱਸ" ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੋ ਸੰਤ ਚਵਿੰਡੇ ਵਾਲੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ। ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸੀਸ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਲਿਆ। ਤਾਂ ਬਲਕਾਰ ਜਦੋਂ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਮਿੰਟ ਲੰਘ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫੇਰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੈਂ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਾਂ ਜਗਦੀਸ਼, ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਕਦੇ ਝੂਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੋ ਵਰਿਆਮ ਜੀ ਏਹ ਬਚਨ ਮੈਂ ਸੇਵਕੀ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੁਕਮ ਹੋਣਾ ਬਲਕਾਰ ਗੈਵਾਲੀਅਰ ਵਾਲਾ ਬਚਨ ਸੁਣਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣਿਆ। ਬਾਬੇ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੇ ਲੜਕੇ ਸਨ। ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੂਬੇ ਥਾਪੇ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਦੋਂ ਭਈ ਚਾਚਾ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਭਈ ਚਾਚਾ ਜੀ ਹੈਨ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਦਾ ਨਾਮ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਨ? ਸੂਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ। ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਨੂ ਜੋ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਬਲੇ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਪਰ ਵਿਰਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧੰਨਵਾਦ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚਾਰ ਪੰਜ ਵਾਰ ਚਰਣ ਪਾਏ ਹਨ ਕਰੀਵਾਲੇ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸੇਵਕੀ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਮਿਲਿਐ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਘੁਟ ਕੇ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਉਦੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਰਕ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤੈ। ਏਨਾ ਕੁਝ ਈ ਲਿਖ ਕੇ ਖਿਮਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹਾਂ ਤੇ ਭੁਲ ਚੁੱਕ ਸੁਧਾਰ ਲੈਣੀ।

ਆਪ ਦਾ ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ।

———————

ਪਿਆਰੇ ਵੀਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਜੀ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ। ਆਪ ਦੀ ੨੨.੮.੦੬ , ਦੀ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ੪.੯.੦੬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਉਦਮ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਉੱਦਮ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੰਗਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਲਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਆਪ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਕਤ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼, ਫੇਰੀ ਪਾਓ ਭਾਵੇਂ ਹਫਤਾ ਦਸ ਦਿਨ ਹੀ ਇਹ ਫੇਰੀ ਹੋਵੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ। ਅੱਗੇ ਆਪ ਸਿਆਣੇ ਹੋ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਫਰਵਰੀ ੨੦੦੭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਵਕਤ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੫ ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੭ ਤੱਕ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਚੰਦਾ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। Thanks in advance for your patience and udnerstanding in this respect. ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬੜੇ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਹਰ ਪੱਖੋਂ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ, ਕਵੀ, ਜਰਨਲਿਸਟ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੱਜਨ ਜੋ ਵਰਿਆਮ ਲਈ ਉੱਚ ਕੁਆਲਟੀ ਦਾ ਮੈਟਰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ।

ਆਪ ਨੇ ਸੁਝਾਉ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅਲਪ ਮਤ ਕੀ ਸੁਝਾਓ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਬੁੱਧ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਸਿਹਤ (Health), ਸਿੱਖਿਆ (Education), Immigration-visa ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪਕਾਂ ਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਮਾਹਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਆਰਟੀਕਲ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਲੁੱਤਫ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਮਾਹਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ— Young or old, Better than gold. The greatest wealth, is your good health. ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਆਦਮੀ ਹਨ ਉਨੀਆਂ ਹੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੋਗ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਮਸਲਨ High Blood Pressure, Diabetes Heart problem, depression, obesity, over weight ਇਤਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਖਾਸ ਕਰ Natural Healing, Yoga ਤੇ acupressure ਰਾਹੀਂ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਦੇ ਮਾਹਰਾਂ ਵੱਲੋਂ Article ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਿਖਣ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ, Exercise ਤੇ Life Style ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਤਿਆਦਿ...

Education—(ਸਿੱਖਿਆ) ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ Career advice ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਸੁਣਿਆ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ 'ਭੇਡਚਾਲ' ਬਹੁਤ ਹੈ। ਭਾਵ ਜੇ Computer ਸਿੱਖਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪੈਣਗੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ teachers ਬਾਰੇ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਡੀਮਾਂਡ ਕਿਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ Western World ਵਿਚ ਖਾਸਕਰ U.K. ਵਿਚ IT Engineers, IT Technician ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, Science ਤੇ Mathematics ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਅੱਜ ਵੀ ਬਹੁਤ ਡੀਮਾਂਡ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁੜ ਪਾਓ ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੋਵੇਗਾ ਵਾਲੀ ਕਹਾਵਤ ਏਥੇ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ Students ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਤੇ ਠੀਕ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਮਜਮੂਨ ਚੁਣਨ ਲਈ ਨਾਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਵੱਲੋਂ ਨਾ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ। ਸੋ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ Wariam ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

Immigration-Visa ਇਹ ਭੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਦੌੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਚਲਾਕ ਤੇ ਠੱਗ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਈ ਘਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮਾਪੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਭੇਜਣ ਲਈ ਗਲਤ ਕਦਮ ਉਠਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਵੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੀਡੀਆ ਅਖਬਾਰ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ 'ਤੇ ਦੱਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਰਿਆਮ ਇਸ ਬਾਰੇ (Immigration) ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਵਤ ਹੈ Ignorance of Law is no excuse.

ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਰਿਆਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਦੀ ਹੈ।

ਆਪਦਾ ਸ਼ੁੱਭ ਚਿੰਤਕ
ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਬਸਰਾ
ਲੈਸਟਰ ਯੂ. ਕੇ.

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨ

ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ
ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ

ਮਾਤਾ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ
ਸਪਤਨੀ ਸਵ. ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ
ਸਵਰਗਵਾਸ ੩੦ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੬

ਸ਼ਰਨਦੀਪ ਕੌਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸਵ. ਸੰਤ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਐਸ. ਡੀ.ਓ. ਜਲੰਧਰ ਨੇ ਐਮ. ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ।

ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਸਨਪੁਰੀ
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ੨੦੦੬

Registered No. PB 0016 (2006-2008) MONTHLY WARIAM Ladowali Road, Jalandhar-144001
Regd. RNI No. 26453/75
November 2006

ਵਾਹ ! ਵਾਹੁ ! ਵਾਹੁ ! ਵਾਹੁ ! ਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਹੈ ।

ਵਰਿਆਮ ਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ

ਯਾਦਾਂ ਭੁਲਦੀਆਂ ਨਹੀਓਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਨੇ

ਐਡੀਟਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਮਾਲਕ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ
ਫੋਨ : 0181-2222543